

Trindas
arhīvu
mājupceļš

Sastādīja Māris Brancis
Redaktore Ligita Kovtuna

Lasiet arī *www.laiks.us*

Projektu atbalsta:

Amerikas Latviešu
apvienības
Kultūras fonds

Trindas
archīvu
mājupceļš

PALĪGS UN ROSINĀTĀJS
VĒSTURES LIECĪBU SAGLABĀŠANĀ

SATURS

Māris Brancis. Trimdas archīvi atgriežas	7
Agnija Lesničenoka. Amerikas Latviešu apvienības pirmie darbības gadi Latvijas Valsts archīva dokumentos	17
Lelde Kalmīte. Kā top PLMC kolekcijas?	28
Dzidra Šmita. Zinta Geršmane. Helmara Rudziša kolekcija Rīgas Centrālajā bibliotēkā	33
Marianna Auliciema. Mūzejs aicina – varbūt tev garāžā vai pagrabā ir...?	40
Agnija Lesničenoka. Ar jaunās paaudzes acīm	48
Ingūna Daukste Silasproģe. Latviešu trimdas laika garīgo vērtību krātuvē ielūkojoties	54
Māra Lāce. Iveta Derkusova. Trimdas mākslas kolekcija Latvijas Nacionālajā mākslas mūzejā	62
Gunta Jaunmuktāne. <i>“Domāju un jūtu latviski, un īsti pilnīgi tomēr varu izteikties – tikai latviski”</i> (Indra Gubiņa)	68
Kur sūfīt vēstures liecības?	81
Trimda un Jelgavas mūzejs	81
Jelgavas pilsētas bibliotēka	85
Valmieras mūzejs	88
Rīgas vēstures un kuģniecības mūzejs	91
Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu archīvs	93
Latvijas Okupācijas mūzejs	96
Valkas novadpētniecības mūzejs	98

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Alekseja Apīņa Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas krājumā	100
Latvijas nacionālais arhīvs	103
Talsu novada mūzejs	105
Latvijas arhitektūras mūzejs	107
Kuldīgas novada mūzejs	110

Māris Brancis

Mūsdienu pasaulē, kad cilvēku un tautu sazināšanos lielā mērā nosaka modernās tehnoloģijas, virtuālā pasaule un datori, kas ignorē tautu un valstu fiziskās robežas, nereti ir grūti runāt par kādas nācijas sadalīšanu vairākās daļās. Tas attiecas arī uz latviešiem, kuŗi pēc valstiskās neatkarības atgūšanas 1991. gadā vairāk nebija varmācīgi sadalīti divās grupās – dzimtenē dzīvojošos un Rietumos jeb, kā toreiz teica, trimdā mītošos. Saprotams, ka tamdēļ padomju okupācijas gados vienpusīgi tapušo Latvijas vēsturi bija jāpārraksta. To izdarīt bez dokumentārā materiāla nebija iespējams. Šī atziņa noveda pie pareiza secinājuma, ka “Latvijas vēsturisko materiālu neatņemama sastāvdaļa ir trimdā radusies dokumentācija, jo tieši tur tika uzturēta ideja par Latvijas valstiskuma kontinuitāti, par okupācijas prettautisko raksturu”¹.

Vēl pirms valstiskās neatkarības atgūšanas, tiklīdz radās mazākās iespējas, uz dzimteni sāka sūtīt dažādas dokumentārās liecības par Rietumos aizplūdušo un dzīvojošo latviešu sabiedrisko, kultūras un izglītības darbību. Šo darbu veica abas nozīmīgākās bibliotēkas – tagadējā Latvijas Nacionālā bibliotēka un Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēka, kādreizējais Raiņa Literātūras un mākslas vēstures muzejs (tagad Rakstniecības un mūzikas muzejs) un citi muzeji.

¹ *Trimdas archīvi atgriežas*. Uzziņu krājums. Sastādītāji A. Mjurka un G. Švītiņš. Priekšvārdu autori D. Kļaviņa un M. Brancis. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 1996. 3. lpp.

Darbs sākas

Centrālā valsts iestāde, kas sevišķu uzmanību veltīja trimdas organizāciju un privātpersonu dokumentu vākšanai kopš 20. gs. 90. gadu sākuma, bija Latvijas Valsts arhīvs (tagad Latvijas Nacionālā arhīva struktūrvienība), kas pārraudzīja un glabāja pēckara laika dažādu valsts iestāžu, tostarp arī kultūras, mākslas un izglītības dokumentus, kā arī Latvijas vēsturei nozīmīgu personu materiālus.

Archīva direktore Daina Kļaviņa 1994. gadā Kultūras dokumentu daļas vadītājam Mārim Brancim uzlika par pienākumu rast kontaktus ar latviešiem tuvās un tālās zemēs, rosinot viņus sūtīt arhīvus uz Latviju. Šī iemesla dēļ tapa raksts “Neļausim izzust tautas atmiņai! Latvijas Valsts arhīva aicinājums”, kas tika izsūtīts visiem latviešu laikrakstiem trimdā, tāpat arī zināmiem reģionālajiem izdevumiem, apkārtrakstiem. Pirmais atsaucās ASV latviešu laikraksts “Laiks” un pirmais to publicēja 1995. gada 3. maijā (pārējās avīzes atsaucās tikai pēc daudziem mēnešiem).

Tajā teikts: *“Rokraksti nedeg” – tā izteicies krievu rakstnieks Michails Bulgakovs pazīstamajā romānā “Meistars un Margarita”. Var jau būt, ka rokraksti nedeg. Tos bieži vien pēcnācēji izsviež laukā kā nevajadzīgas, nepielietojamas lietas, un no zemes virsas nozūd vērtīgi manuskripti, vēstules, dienasgrāmatas, zīmējumi, ideju pieraksti, piezīmju grāmatiņas, kas savā laikā atainojušas kāda cilvēka dzīvi, domas, mīlestību, ciešanas, palīgā saucienus. Gudrās rokās šie “papīriņi” iegūst izcilu nozīmi – tie stāsta ne tikai par viena cilvēka likteni, bet par kādas ļaužu kopības vai tautas gaitām daudz emocionālāk par vēstures grāmatām vai pētījumiem.*

Laikam tādēļ kopš seniem laikiem ir radītas īpašās iestādes, ko sauc par arhīviem. Tajos pacietīgi top vāktas, kārtotas un glabātas

II Trimdas latviešu archīvu, bibliotēku un materiālās kultūras konferences dalībnieki ASV Kongresa bibliotēkā 2014. gada septembrī. Kā to atzīmēja ASV Kongresa bibliotēkas pārstāvji, šī bijusi pirmā reize, kad Kongresa bibliotēka sadarbojusies ar kādu etnisku kopienu šīs kopienas vēstures saglabāšanai veltītas konferences rīkošanā // Foto: Ilze Garoza

šīs liecības par cilvēku dzīvēm, darbiem un idejām. Izņēmums nav arī Latvija. Latvijas Valsts archīvā glabājas apmēram divi miljoni mūsdienu valsts un sabiedrisko iestāžu dokumentu. Šajā archīvā ir īpaša daļa, kuŗas viens uzdevums ir apzināt un iegūt personīgos archīvus, lielāko uzmanību veltot kultūras, mākslas, zinātnes un izglītības darbinieku manuskriptiem, zīmējumiem, visam, kas saistās ar konkrēta cilvēka dzīvi, ieskaitot pat viņa rēķinus utt.”

Tālāk uzskaitot, kādus personīgos archīvus LVA ir ieguvusi un rūpīgi glabā, tiek paziņots: “Ar prieku varam pateikties arī gleznotāja Augusta Annusa meitai Annai Annusai-Hāgenai un dēlam Jānim Annusam, vēsturnieka Viļa Skultāna atraitnei Lilijai Skultānei un mākslinieka Ģirta Ārvalža krustmeitai Ainai Vaškevicai, ka dzimtene saņēmusi šo trimdinieku archīvus.

Latvijas Valsts archīvā nonāca tautas vēsturei neatsverami vērtīgs milzīgs dokumentu klāsts – Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā atsūtīja tās pārziņā esošo latviešu bēgļu archīva daļu.”

Atskats senākā pagātnē

Kā zināms, 1944. gadā bēgļu gaitās devās liels jo liels skaits latviešu gaišāko prātu – dažādu specialitāšu zinātnieku, LU un citu mācību iestāžu mācībspēku, ministriju un valsts iestāžu vadošie darbinieki, vēsturnieki, kuŗiem rūpēja tautas un tās pieņinas un likteņgaitas saglabāšana. Viņi apzinājās, ka tikai ar cēlām vai sirdi aizkustinošām runām ir par maz, lai citām tautām pierādītu, kas kaŗa gadus un pēc tam nodarīts latviešiem, un lai pierādītu komūnistiskā režīma un atsevišķu valstu prettiesisko rīcību. Šim nolūkam ir nepieciešami neapgāzami fakti, tāpēc Latviešu Centrālā komiteja, apzinādamās savāktu vēstures liecību ārkārtīgi lielo, svētīgo nozīmi, nolēma vērsties pie bēgļiem ar aicinājumu rūpīgi vākt un saglabāt archīvus.

1946. gada 28. augusta Latviešu Centrālās komitejas “Informācijas Biļetenā” Nr. 30 lasāms: “...bēgļu gaitās esošai tautas kopai ir pienākums dokumentēt un uzkrāt ziņas par tautas nelaimi un par tās locekļu gaitām ārpus dzimtenes. Apzinādamās šo svarīgo pienākumu, LCK š. g. 20. jūnijā ir nolēmusi nodibināt latviešu bēgļu dzīves archīvu.

Un turpināts: “Bēgļu dzīves archīvu materiālu vākšanai ir divas ļoti svarīgas nozīmes. Vispirms šim darbam ir liela nozīme juridiskā un saimnieciskā ziņā. Jau tagad ir pārredzams, cik mums būs svarīgi dokumenti par vācu okupācijas varas soļiem attiecībā uz latviešu nosūtīšanu darbos uz Vāciju 1943. un 1944. gadā, jaunatnes iesaistīšanu dažādās palīga organizācijās, latviešu jaunekļu un vīru starptautiskām tiesībām neatbilstošo spaidu mobilizāciju, darbaspēka “ķeršanu” Rīgas ielās 1944. gada oktobra sākumā un nosūtīšanu nocietinājumu būves akcijās Prūsijā utt. /../ Neaizmirsīsim, ka mēs savas tiesības vienmēr un visur varēsīm pamatot tikai ar dokumentiem un pierādāmiem faktiem. Tāpat bēgļu dzīves archīva materiāli ir vērtīgi vēsturiskā ziņā.

Mums ir pienākums pret savu tautu un nākotni dokumentēt katru Otrā pasaules kara notikumu, kas skar Latviju.

Bēgļu dzīves archīvs savu darbu ir sācis. Ir izstrādāta archīva programma, kurā reģistrēti visi svarīgākie ar emigrāciju saistītie notikumi. Programma aptver Latvijas civiliedzīvotāju un materiālo vērtību evakuāciju uz Vāciju, bēgļu dzīvi Kurzemes ielenkumā un nacionālsociālistiskajā Vācijā, latviešu kaņavīru traģisko likteni Otrā pasaules karā un latviešu bēgļu dzīvi pēc pamiera noslēgšanas. Še pieminētais ir tikai rupjas kontūras, un katrs no šiem posmiem satur simtiem tālāk specificētu dokumentējamu notikumu. Sevišķa uzmanība pievēršama jau pārdzīvotam. Katra nodzīvota diena, nedēļa un mēnesis mūs attālina no notikumiem, bet laiks izdzēš no atmiņas sīkākus notikumus, nogludina un pat pārveido svarīgākos faktus. Archīva materiāliem jābūt objektīviem, tamdēļ nedrīkstam kavēties nevienu mirkli. Katram, kas bijis dalībnieks kāda mūsu tautas liktenim nozīmīgā notikumā, pārdzīvotais un pieredzētais jāfiksē rakstā, kas nekavējoties jāiesūta bēgļu dzīves archīvam. /../ sevišķi svarīgas ir kaņavīru atmiņas par ciņām, par uzvarām un pārmetumiem, par morāliskām un fiziskām ciešanām. Ir vērts dokumentēt katru latviešu jaunekļa ietiepīgo pretimturēšanos pret okupācijas varas režīmu, kāpēc katrs pretestības kustības dalībnieks ir aicināts talkā. Šie fakti būs piemineklis varonībai un brīvībai.

Tiktāl jau par pārdzīvoto. Bet arī pašreizējie notikumi bēgļu dzīvē jādokumentē. Mēs esam atbildīgi pret savu nāciju, par bēgļu dzīvē spēka saglabāšanu, par vēl saglabāto un kultūras vērtību apzināšanu, sakopošanu, uzturēšanu un pavairošanu. Mums jābūt kā labiem saimniekiem, kas spēj kurā katrā brīdī uzrādīt savas grāmatas un rādīt, kā esam saimniekojuši. Tamdēļ jāvāc kopā visi svarīgākie nometņu, novadu, apgabalu un centrālo institūtu dokumenti un foto uzņēmumi; jāraksta un jāsakopo archīvā nometņu hronikas, jādokumentē mūsu pūles, panākumi

un neveiksmes. Ar laiku, cerams, radīsies vesels latviešu bēgļu dzīves arhīva aparāts.”

Še teiktajam nevar nepiekrīst. Bēgļu dzīves veidotāji, vadītāji un dalībnieki ir pasacījuši pašu galveno, būtisko – dokuments ir ļoti svarīgs vēstures faktu apliecinātājs. Ne tikai bēgļu dzīves, bet visas tautas vēstures liecinieks, ja uztveram abas puses kā vienas tautas neatņemamu, neatraujamu un ārkārtīgi svarīgu sastāvdaļu.

LCK aicinājums tika pārpublicēts gan centrālajās valstu avīzēs, gan arī nometņu izdevumos kā pilnā apjomā, tā saīsinātā tekstā, nevairīdamies papildināt ar aktuālitātēm arhīvu vākšanas jautājumos. Piemēram, izdevumā “Trīs Zvaigznes” pat minēts, ka par labākajiem un svarīgākajiem materiāliem paredzētas godalgas². Arhīvu vāca un ilgu laiku glabāja Detmoldā, Vācijā.

Kad bēgļu cerības atgriezties mājās izplēnēja, bēgļu dzīves arhīva veidotāji un uzturētāji meklēja vietu, kur to glabāt nezināmajai nākotnei. Daļu materiāla nodeva glabāšanā Stenforda universitātes Hūvera institūta [*Hoover Institution on War, Revolution and Peace*] arhīvam ASV – sākumā uz 25 gadiem, vēlāk mūžīgā glabāšanā³. Tomēr daļa materiālu palika Vācijā, kas ar laiku atrada mājvietu Minsteres Latviešu ģimnazijas ēkā. Gan uz ASV aizsūtītie, gan Vācijā palikušie dokumenti attiecas galvenokārt uz laika posmu līdz 1952. gadam.

² Latviešu bēgļu dzīves arhīvs. Trīs Zvaigznes: Aktuālu un literāru rakstu apkopojums, 1946, 1. septembris, nr. 12.

³ Hūvera institūta arhīvā latviešu bēgļu dzīves arhīvs ir mikrofilmēts un tā viena kopija glabājas Latvijas Valsts arhīvā 2395. fondā ar nosaukumu “Hūvera institūta (ASV) arhīva kolekcija”. Par latviešu bēgļu nometnes arhīva jautājumiem lasāms arī jurista un vēsturnieka Ādolfa Šildes fondā LVA, fonds Nr. 2176. Vācijā palikušo arhīvu Latviešu tautas kopības Vācijā priekšsēdis Arturs Cipulis nodeva Latvijas Valsts arhīvam, kas 2006.gadā to sakārtoja, izveidoja 2335. fondu ar nosaukumu “Latviešu tautas kopības Vācijā arhīvs (Minsteres arhīvs)” un nodeva vispārīgai izmantošanai.

Bez šaubām, arī vēlākos gados tapušie dokumenti vēstija, kā latvieši pārcēlušies, sākuši jaunu dzīvi un attīstījuši latviešu sabiedrisko darbību ASV, Kanadā, Austrālijā, Brazīlijā un citviet.

Trimdas archīvi atgriežas

Iepriekš citētais aicinājums sūtīt trimdas sabiedriskās dzīves dokumentāro mantojumu uz Latvijas Valsts archīvu deva sekmes: vairāku gadu laikā te nonāca ievērojams daudzums trimdas archīvu, un kopš 1995. gada nogales tika apkopota informācija par latviešu dokumentāro liecību krājumiem Latvijas archīvos, mūzejos un bibliotēkās. Rezultātā tapa uzziņu krājums, kas iznāca nākamajā gadā. Tajā archīva direktore Daina Kļaviņa rakstīja: *“Mēs esam pirmo reizi mēģinājuši apvienot vienotā uzziņu krājumā visu to informāciju, ko saņēmušas dažādas Latvijas zinātnes, izglītības un kultūras iestādes, lai redzētu, cik bagāts kļuvis mūsu kultūras mantojums, lai rosinātu arī mūsu pētniekus pievērsties šim tik nozīmīgajām materiālajām un garīgajām vērtībām, lai beidzot taptu objektīva Latvijas un latviešu tautas vēsture.”*

Šis uzziņu krājums – “Trimdas archīvi atgriežas” dienasgaismu ieraudzīja 1996. gada 10. decembrī, kad Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas telpās notika arīdzan konference ar tādu pašu nosaukumu, ko rīkoja Latvijas Valsts archīvs un Latvijas Akadēmiskā bibliotēka. Tajā runātāji izvērtēja saņemtos trimdas archīvus, stāstot par sabiedrisko organizāciju dokumentiem, par Misiņa bibliotēkas vākumu, par Baltijas Centrālo bibliotēku, par teātra un arhitektūras mantojuma iegūšanu, par Ērika Biezaiša latviešu mūzikas archīvu un citiem jautājumiem.

Amerikas Latviešu apvienība un archīvi

Konference un uzziņu krājuma nākšana klajā bija par iemeslu tam, ka arī Amerikas Latviešu apvienība iesaistījās archīvu glābšanas darbā.

“Trimdas gados gan indivīdi, gan arī mūsu organizācijas ir sakrājuši ievērojamu dokumentāciju par mūsu dzīvi un darbību. Tā ir mūsu trimdas vēsture, kas pazudīs, ja šie materiāli netiks savākti un nodoti iestādēm, kas tos saglabās un darīs pieejamus pētniekiem,” tā 1997. gadā rakstīja ALAs Kultūras nozares vadītāja Inta Šrādere ievadā brošūrai par archīvu vākšanu un nodošanu glabāšanā archīviem kā ASV, tā Latvijā, piebilstama: *“Mūsu dokumenti un kultūrvērtības iederas gan Amerikas krātuvēs, gan Latvijas iestādēs, kas vēlas, lai atšķirtās tautas daļas dokumentārās liecības par tās dzīvi atgrieztos pie pārējā tautas mantojuma.”*

Raksta autors Māris Brancis kopā ar Valsts prezidenti Vairu Vīķi-Freibergu PBLA 45 gadu jubilejas izstādes un konferences laikā Rīgas latviešu biedrības namā 2001. gada 10. augustā

Brošūra nenorādīja, kam būtu pareizāk nodot dokumentārās liecības, tas bija jāizlemj katram pašam, kurš ir atbildīgs par kādas biedrības vai personas personīgo archīvu. Tālāk detalizēti tika doti padomi, kā jā sagatavo archīvārijas nodošanai glabāšanai. Visbeidzot bija uzdotas adreses krātuvēm kā ASV, tā Latvijā – archīvi, bibliotēkas, muzeji, kas vāc latviešu materiālus.

Īss turpinājuma apskats

Pirmajam uzziņu krājumam “Trimdas archīvi atgriežas” līdz 2009. gadam ik pa četriem gadiem sekoja citi, sniedzot ziņas par latviešu diasporas dokumentārā mantojuma sūtījumiem uz dzimteni. Saņemtie materiāli Latvijas Valsts archīvam ļāva sarīkot vairākas nozīmīgas izstādes. Daži piemēri. 1997. gadā, kad Gotlandē notika Ziemeļvalstu un Baltijas valstu dziesmu svētki, LVA sagatavoja dokumentu izstādi “Pasaules brīvo latviešu dziesmu svētki Visbijā 1979. gadā”, kas šai Zviedrijas salā bija skatāma dziesmu svētku laikā. Savukārt 2000. gadā, kad Rīgas Latviešu biedrības namā notika kārtējā starptautiskā konference “Trimdas archīvi atgriežas”, Baltajā zālē bija skatāma dokumentu izstāde “Latviešu gaitas bēgļu nometnēs Vācijā 1945. – 1949”. Atzīmējot Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA) 45 gadu jubileju, 2001. gadā Latvijas Valsts archīvs gan sagatavoja dokumentu krājumu “Pasaules Brīvo latviešu apvienībai 45”, gan tai veltītu dokumentu izstādi Rīgas Latviešu biedrībā, ko apmeklēja prezidente Vaira Viķe-Freiberga. Vēl pēc gada – 2002. gadā – tika sarīkota izstāde “Dziesmu dienas bēgļu nometnēs: 1946 – 1949”.

Patlaban Latvijas Nacionālā archīva Latvijas Valsts archīvs gatavo uzziņu krājuma “Trimdas archīvi atgriežas” digitālo variantu, kas aptvers visus drukātajos krājumos publicētos materiālus un tiks papildināts ar jaunāko informāciju.

Mēs vairs nerunājam par trimdu, bet par diasporu, Latvijas Valsts archīvā bijusi Personu fondu un trimdas dokumentu daļa ir pārtapusi par Personu fondu un ārvalstu dokumentu daļu, tomēr būtība ir palikusi tā pati – Latvija no tautiešiem svešās valstīs joprojām gaida dokumentārās liecības par turienes dzīvi, sabiedriskajā, kultūras un izglītības aktivitātēm.

Kopš citās valstīs dzīvojošo latviešu archīvu vākšanas sākumiem pagājuši turpat 30 gadi, bet katra iestāde, kuŗa krāj šos materiālus, ir attīstījusies, arī tehniskā un materiālā puse ir krietni mainījusies, tāpēc katra iestāde ir noteikusi prioritātes, ko tā gaida un glabā, tādēļ turpinājumā katra iestāde uzrādīs savus noteikumus un prasības.

Agnija Cesničenko

Amerikas Latviešu apvienības pirmie darbības gadi Latvijas Valsts archīva dokumentos

2021. gads ārzemju un Latvijas latviešiem iesākās ar zīmīgu notikumu – Amerikas latviešu apvienības (ALA) dibināšanas 70. gadadienu 24. februārī. Lai gan epidemioloģiskie apstākļi lieguši izvērst nozīmīgās jubilejas pasākumus klātienē, ALA visa gada griezumā uzsāka īpašu pasākumu ciklu “Jubilejas svinības kopā ar ALA”, radot svētku sajūtu ar dažādiem pasākumiem attālinātā formātā, tādējādi, lai gan pie viedierīču ekrāniem, ALA jubilejai varēja sekot līdzī no jebkurās pasaules vietas.

ALA savā pastāvēšanas laikā atstājusi ļoti nozīmīgu nospiedumu latviešu nācijas vēstures lappusēs – tā apvienojusi Amerikā dzīvojošo trimdas latviešu kopienu, nodrošinājusi latviešu kultūras un nacionālās identitātes dzīvotspēju un uzturējusi neloķāmu nostāju par brīvu un neatkarīgu Latvijas valsti. Īpaši tas tika izcelts ALA organizētajā Zoom pasākumā 23. maijā – “Ko par ALA pirmsākumiem stāsta Latvijas Valsts archīvs?”, kuŗā, balstoties uz vairākos fondos pieejamajiem dokumentiem, piedāvājam ielūkoties.

Pasākums norisinājās divās daļās. Pirmajā daļā Latvijas Valsts archīvs piedāvāja iespēju ielūkoties ALA filmas “Latvijas 50 gadi” sāsinātajā versijā, kas, ievadot priekšlasījumu, spēja atainot vēsturisko situāciju un fonu, uz kā pamata tika dibināta

ALA dibināšanas kongress Vašingtonā, 1951. gada 24. februāris. Kongresu atklāj Pēteris Lejiņš (pie galda vidū) // Avots: LNA Latvijas Valsts arhīvs

ALA. Latvijā filma atrodama Latvijas Nacionālā archīva Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu archīvā, sabiedriskās darbinieces Zanes Jekstes-Freivaldes (ASV) fondā. Lai atzīmētu Latvijas neatkarības 50 gadus, 1968. gadā Amerikas Latviešu apvienība pasūtīnāja filmu, kas būtu veltīta latviešu trimdinieku dzīvei kopš izceļošanas no Vācijas bēgļu nometnēm, to noslēdzot ar lielajiem dziesmu svētkiem Klīvlendē un ALA jubilejas kongresu 1968.gadā. 1969.gada 7. aprīlī ALA noslēdza līgumu ar latvieša Alberta Jekstes vadīto filmu studiju “*Atlantic Films*”, bet priekšdarbi bija sākušies jau 1968.gadā, lai filmētu dažādus sarīkojumus kā daļu no materiāla filmai. Filmas tapšanas laikā piedzīvotas dažnedažādās ķibeles. Piemēram, saprotot, ka filmai pietrūkst dažādu trimdas posmu ainu, Jekste izdomāja pievienot vecos “Rīgas Filmas” archīva materiālus, kuŗi veiksmī-

gi tika pārvesti no okupētās Latvijas uz Vāciju. Arī izpildes termiņš ievilcies – filma tapa trīs ar pusi gadus – no 1968. līdz 1971. gadam. Taču vislielākā nevienprātība valdīja finanču jautājumos. ALA filmas tapšanai bija atvēlējusi 40 000 ASV dolārus. 1971.gadā filmu studijas izveidotā tāme norāda, ka filmas izdevumi sastādījuši kopā gandrīz 50 000 dolāru. Taču visas domstarpības tika nogludinātas, un filmas izrādes notikušas 45 latviešu centros dažādos kontinentos.

Pēc filmas sekoja padziļināts ieskats par ALA pirmajiem 20 darbības gadiem. Kā primārais priekšlasījuma tapšanā izmantots Latvijas Valsts arhīva fonds Nr. 1985 “Amerikas Latviešu apvienība (ALA)”, ko veido dokumenti no 1951. līdz 2009. gadam. Fonds satur dokumentus par ALA pamatdarbību (kongresu materiāli, protokoli, darbības pārskati, sarakstes u.c.), kā arī vērtīgus materiālus par citām trimdas latviešu organizācijām. Lai papildinātu ALA darbības kopainu, tika izmantoti arī atsevišķu sabiedrisko darbinieku fondi – ALA dibinātāja Valdemāra Lamberga, bijušo ALA priekšsēžu Ulža Gravas, Ilgvara Spilnera fondi. Diemžēl ALA fonds pilnīgi neatspoguļo pirmo darbības gadu, kā arī nerekonstruē pašu dibināšanas norisi. Daudz labāka aina ir, sākot ar 1952.gadu, no kuŗa saglabājušies valdes sēžu un kongresu protokoli, dažādi pārskati un citi dokumenti, taču nepilnības un ”baltos plankumus” daudzviet spēja aizpildīt Valdemāra Lamberga dokumenti un fotografijas.

ALA pirmais priekšsēdis, Merilandes universitātes tiesību profesors P.Lejiņš (amatā 1951 – 1970) atzīmējis, ka ALA dibināta četriem mērķiem – Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas sekmēšanai, latviešu tautas dzīvā spēka saglabāšanai, latviešu kultūras vērtību saglabāšanai un jaunradei, palīdzībai trūcīgākajiem latviešiem. 1951. gada 24. un 25. februārī Vašingtonā ieradās 95 ASV organizācijas un draudzes. ALA dibināšanas kongress pieņēma jaunus ALA statūtus, nākamo

Jaunā ALA valde pirmajā kongresā 1952.gada 7., 8 un 9. martā. Avots: LNA Latvijas Valsts arhīvs

gadu darbības programmu, ievēlēja valdi un revīzijas komisiju, noteica biedru naudas likmi 1\$ gadā. Kā ALA augstākais pārvaldes orgāns tika noteikts kongress, kuŗā ik gadu piedalās delegāti no visām ALA ietilpstošajām organizācijām.

Nav saglabājušās ziņas par dibināšanas kongresa norisi, bet neliels ieskats rodams priekšsēdētāja Pētera Lejiņa atklāšanas uzrunā Pirmā gadskārtējā Kongresa laikā Vašingtonā 1952.gada 7., 8 un 9. martā – “Es redzu zālē daudzas pazīstamas sejas: tos delegātus, kas piedalījušies 1950. gada 15. aprīļa Amerikas latviešu apvienības organizācijas Kongresā un 1951. gada Apvienības dibināšanas kongresā šeit, Vašingtonā. Atcerēsimies, cik noteikti bija mūsu plāni un cik nedrošas bija mūsu cerības uz visu ASV latviešu aptverošu spēcīgu apvienību 1950. gadā.

Jaunie apstākļi un milzīgie attālumi dažām labam likās nepārvarami. Pat pagājušo gadu, kad pieņēmām statūtus un ievēlējām amatpersonas, nebija skaidrs, kas iznāks. Tagad, pēc vēl viena gada, es ar prieku redzu šīs pašas sejas Vašingtonā, bet tagad ar apziņu, ka organizācijas darbs tomēr izdevies un Apvienība ir realizējies fakts. Protams, vēl arvien Apvienība ir tapšanas periodā, un neviens labāk par valdes locekļiem neapzinās trūkumus, bet pamata struktūra tagad ir, un tā ir izturējusi jau vesela gada pārbaudi.”

Jau pirmajos divos gados ALA sev nodrošināja stabilus pamatus tautiešu apziņās. Kad 1951. gadā ALA tika dibināta, tai lielā mērā bija bēgļu organizācijas raksturs, bet pēc sešiem pastāvēšanas gadiem, ALA biedru lielākais vairākums bija kļuvis par ASV pilsoņiem. Daudz ASV latvieši 1956. gada rudenī pirmo reizi izmantoja savas vēlēšanu tiesības, atdodot savas balsis tiem, kas gatavi iestāties par apspiesto tautu atbrīvošanu. Arī pati ALA valde uzņēma kontaktus ar abu lielāko partiju komitejām, lai partiju platformās būtu formulēta apspiesto tautu un it sevišķi Latvijas atbrīvošana. Bija panākts, ka Latvijas neatkarības atjaunošanas jautājums bija uzņemts abu partiju platformās.

ALA biroji

ALA tiešais darbs ir noticis lielākoties caur tās birojiem – Kultūras biroju (dib. 1951), Informācijas biroju (dib. 1951), Aprūpes biroju (dib. 1951), Sporta un fiziskās audzināšanas biroju (dib. 1954), Izglītības biroju (dib. 1967).

1951.gada 7.aprīlī nodibināja ALA Kultūras biroju. Pirmais darbs bija mākslinieku apzināšana, un jau 1951. gada 18. novembrī tika sarīkota pirmā latviešu gleznotāju darbu skate Ņujorkā. Nozīmīga bija pirmo kultūras dienu noorganizēšana

1952. gada janvārī un februārī, kas bija par pamatu turpmākai tradīcijai gada pirmos trīs mēnešus veltīt latviešu kultūrai, aicinot apmeklēt literāras apceres un lekcijas, dažādas izstādes, abonēt literāros žurnālus, pirkt latviešu rakstnieku grāmatas, latviešu mākslinieku darbus utml. Par gadskārtējām kļuva arī tēlotājmākslas un daiļamatniecības izstādes. Nozīmīga loma bija Latviešu kultūras fondam. Kultūras fonda goda balvas pasniedza un joprojām pasniedz latviešiem par izciliem sasniegumiem latviešu kultūras saglabāšanā un jaunu vērtību jaunradē. 1953. gadā darbu sāka arī ALA Stipendiju fonds, atbalstot sabiedriski aktīvus latviešu studentus. Līdz Izglītības biroja izveidei 1967. gadā Kultūras birojs strādāja, lai latviešu skoliņas tiktu apgādās ar grāmatām un manuskriptiem latviešu gramatikai. Tika pētītas iespējas pilntiesīgu tautskolu radīšanā lielākajos

ALA priekšsēdis Pēteris Lejiņš atklāj 1953. gada Amerikas Savienoto Valstu Latviešu vispārējos dziesmu svētkus Čikāgā // Avots: LNA Latvijas Valsts arhīvs

latviešu kultūras centros ASV. Pēc Kultūras biroja ziņām, 1952./53. m.g. ASV darbojušās 49 latviešu svētdienas skolas ar 1842 bērniem. Kultūras birojs aktīvi atbalstīja arī jaunatnes kongresa sasaukšanu 1951. gada novembrī, kuŗa rezultātā radās Amerikas latviešu jaunatnes apvienība. Kultūras biroja pārziņā bija arī Latviešu trimdas mūzeja dibināšana, kuŗa galvenais uzdevums bija vākt un saglabāt latviešu mākslas, etnografiskas un citas kultūras vērtības, savukārt 1953. gadā ALA valde nolēma, ka pie Kultūras biroja iekārtojams latviešu dzīves arhīvs, kas vāca un kārtoja materiālus par latviešu dzīvi un darbu Amerikā un citur brīvā pasaulē.

Aprūpes birojs informēja tautiešus par aprūpes iespējām, sociālo likumdošanu, likumu maiņām, sociālo apdrošināšanu un palīdzēja individuālos gadījumos. Ierodoties svešā zemē, vajadzību un problēmu latviešiem bija daudz un dažādas. Pirmajos darbības gados ziedojumu vākšana, pieņemšana, sadalīšana invalīdiem, trūkcūcietējiem un nespējniekiem toreizējos apstākļos bija viens no svarīgākajiem uzdevumiem trimdā. Ar ziedojumiem, sainīšiem, medikamentiem tika palīdzēts arī latviešiem Vācijā, bet ar Starptautiskā Sarkanā krusta palīdzību drēbju un medikamentu veidā tika sniegta arī aizvestajiem un soda no metnēs un cietumos ieslodzītajiem padomju savienībā, vai tiem, kas atgriezušies Latvijā no izsūtījuma. 60., 70.gados aprūpes biroja galvenā prioritāte bija vecie ļaudis. Angļu valodas nepārvaldīšanas un gadu dēļ šie ļaudis nevarēja iekļauties jaunajā zemē un nespēja izmantot šīs zemes likumos paredzētās iespējas, tostarp pensijas lietas.

Informācijas biroja darbā ietilpa ziņu iegūšana par latviešus interesējošiem notikumiem un apstākļiem okupētajā Latvijā un ārpus tās, šīs informācijas pareiza izvērtēšana, darot to pieejamu kā tautiešiem, tā Rietumu demokrātijas sabiedrībai, izdodot dažādus izdevumus. Birojs informēja latviešu sabiedrību arī

par ALA darbību un uzturēja sakarus ar ASV Kongresu, valdību, sabiedrību.

Sporta birojs apvienoja latviešu sporta jaunatni, atbalstīja dažādas sporta nozares, pasākumus, tādējādi nodrošinot jaunatnes fizisko attīstību. Savukārt Izglītības birojs koordinēja latviešu skolu darbu, gādāja par jaunu skolas grāmatu manuskriptiem, mācību līdzekļiem un skolu programmām.

Pasaules brīvo latviešu apvienības dibināšana

Jau pirmajā ALA kongresā radās pārrunas par atsevišķu kontinentu un valstu latviešu centrālo organizāciju sadarbību. Arī visas iesaistītās latviešu centrālās organizācijas citviet pasaulē izteica vēlmi par kopīgas latviešu organizācijas nepieciešamību, un par šādas organizācijas mājokli proponēja ASV. ALA Centrālā valde ar Vispasaules latviešu apvienības jautājumu nodarbojās aptuveni divus gadus. 1954. gada 20 februāra valdes sēdē P.Lejiņš iepazīstināja ar pirmprojektu, kas noteica nodibināt Brīvās pasaules latviešu apvienību, kuŗas mērķis būtu sekmēt latviešu tautas atbrīvošanu un Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu, kultūras saglabāšanu un jaunradi un palīdzību visā pasaulē izkaisītiem latviešiem. 1955.gada 5.marta valdes sēdē projekts pieņemts un izsūtīts visām kontinentu un valstu latviešu centrālām organizācijām ar lūgumu to pieņemt un paziņot par savu iestāšanos. 1956. gada 25. februārī Brīvās pasaules latviešu apvienība (vēlāk pārdēvēta par Pasaules brīvo latviešu apvienību) oficiāli uzsāka savu darbību.

ALA un baltiešu cīņa par radioraidījumiem uz Baltiju

Pēc ALA uzskatiem, visefektīvākais līdzeklis, lai veicinātu personisko brīvību un nacionālo neatkarību, bija koordinēt cilvēkiem necenzētas ziņas, idejas un domas, kas uzlabotu un no-

stiprinātu viņu uzskatus un tādējādi palielinātu viņu vēlmi un sapratni, kā arī iespējas pēc brīvības. ASV valdības finansētajiem *Radio Brīvā Eiropa* un radio *Brīvība* bija iespējas un pieredze, lai sniegtu šo palīdzību radiopārraižu veidā visu trīs Baltijas valstu valodās. Radio *Brīvība* raidīja 24 stundas 18 valodās, bet ne latviešu, igauņu un lietuviešu valodās, par ko ALA uzsāka intensīvu cīņu. Šī jautājuma risināšana nemitīgi atdūrās pret šķēršļiem gan raidītāja atrašanās, kas būtu

ALA Kongress Filadelfijā, 1969.gads. ALA Informācijas biroja vadītājs, ALA valdes loceklis Ilgvars Spilners. Avots: LNA Latvijas Valsts arhīvs

gatavs šādus raidījumus ietvert savās programmās, gan līdzekļu sagādē un kvalificētu darbinieku nodrošināšanā. Paralēli šai cīņai, 1967.gada sākumā ALA pārņēma radio "Madride" raidītāja latviešu valodas radio raidījumu uzturēšanu. Informācijas biroja Radio raidījumu nozare bija atbildīga par radio raidījumu programmu sagatavošanu un norisi. Raidījumi notika katru dienu no 9.15 līdz 9.30 vakarā, pēc Latvijas laika, par politiskiem, kulturāliem un sociāliem jautājumiem. Raidījumi tika veidoti līdz 1972. gada 1. novembrim, jo ievāktā info rādīja, ka krievu traucētāju dēļ raidījumus Latvijā nevar pietiekami labi dzirdēt, lai tie atmaksātos.

Komunikācija par radio pārraidēm *Radio Brīvā Eiropa* un radio *Brīvība* latviešu valodā uz Baltijas valstīm pārgāja augstākā līmenī ar ASV senātu. Īpaši aktīvi bija informācijas biroja vadītājs Ilgvars Spilners un Uldis Grava. Abas radio stacijas 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā piemeklēja krīze – radās draudi, ka ASV valdība varētu pārtraukt šo radio financēšanu. Spilners vadīja vērienīgu vēstulju akciju senāta locekļiem, ar lūgumu turpināt atbalstīt radio financēšanu. Tādējādi ALA veica nozīmīgu pienesumu, lai saglabātu šīs programmas. ASV kongress apstiprināja budžetu un ļāva radio turpināt darbu. 1973. gadā piešķirti 38,5 miljoni ASV dolāru, savukārt radio *Brīvība* komitejas prezidents beidzot atbalstījis raidījumus baltiešu valodās, un 1974. gada budžetā jau šim nolūkam bija paredzēti 350 000 – 400 000 ASV dolāri, tādējādi pēc vairākiem gadiem šī cīņa beidzot bija izcīnīta – 1975. gadā tika sākti regulāri raidījumi latviešu valodā.

Citas politiskās aktivitātes

Trimdas latviešu vidū valdīja pārliecība, ka kaŗu Baltijas valstu atbrīvošanai neviena pasaules valsts nesāks, arī ANO ne. Latvijas atbrīvošanas iespējas tika meklētas politikas laukā, kur tika mēģināts izkustināt Baltijas valstu problēmu, un to ALA centās darīt, būdami redzami starptautiskajā arēnā, īpaši uzturot kontaktus ar ASV valdību, kā arī periodiski sagatavojot dažādas rezolūcijas un vēstulju akcijas. ALA delegācija no 1954. līdz 1960. gadu beigām aktīvi piedalījās Apspiesto tautu nedēļās, kuŗu mērķis bija atgādināt brīvajai pasaulei, ka vairāk nekā 100 miljoni cilvēku Austrumeiropā ir zaudējuši neatkarību. 1956. gadā ALA sāka atbalstīt un sadarboties ar Apspiesto Eiropas tautu Asambleju, ko veidoja Padomju Savienības apspiesto Austrumu un Viduseiropas tautību izcelsmes ASV

Apspiesto tautu nedēļas sanāksmē. Uztājas ALA pārstāvis Valdemārs Lambergs. 50., 60.gadi // Avots: LNA Latvijas Valsts arhīvs

pilsoņu organizācijas, atbalstot brīvības centienus un komūnisma apkarošanu ASV. ALA piedalījās arī ASV organizācijas “*All American Conference to combat communism*” gadskārtējās konferencēs, kuŗu mērķis bija komūnisma apkarošanas sekmēšana.

Pēc pirmajiem 20 aizvadītajiem gadiem ALA ar saviem darbiem un panākumiem bija ieguvusi atzišanu, cieņu un respektu ne vien brīvās pasaules latviešu sabiedrībā, bet arī pie ASV valdības, Kongresa un citu tautību sabiedriskām un nacionālām organizācijām.

Divdesmit gadu pastāvēšanas laikā ALA bija veicinājusi Amerikas latviešu labklājību, labu pilsonību, izglītību un kultūras dzīvi, pārbaģātu ar latviešu mantojumu. Tie ir stipri pamati, uz kuŗiem ALA balstās vēl šodien.

Lelde Kalmīte

Kā top PLMC kolekcijas?

Kā zināms, daudzas svarīgas pasaules mākslas kolekcijas ir veidojušas kolekcionāru gaume (piemēram, *Berthas Palmer* franču impresionistu darbu ziedojums palīdzēja izveidot Čikāgas Mākslas institūtu). Citas ir mantotas vai gūtas militāru iekarojumu un apropriāciju rezultātā (piemēram, Luvra). Šajā aspektā Pasaules latviešu mākslas centra (turpmāk – PLMC) kolekcija piedāvā atšķirīgu pieeju, jo darbus ir izvēlējušies mākslas ekspertu komiteja no visas pasaules. Turklāt atšķirībā no daudzām kolekcijām, kuŗas apvieno laika periods vai mākslinieciskā kustība, PLMC kolekcijas pamatā ir darbi, kuŗus vieno kopēja pieredze: dzīvošana diasporā.

Kolekciju veido attiecīgas PLMC komitejas locekļi Guna Mundheima un Lelde Kalmīte (ASV), Valda *Oestereicher* (Kanada), Dainis Mjartāns (Latvija, Eiropa), un līdz pat savai nāvei 2019. gada 28. novembrī Haralds Norītis pārstāvēja Austrāliju. Potenciālajiem ziedotājiem ir jāiesniedz dāvināmā darba digitālā fotogrāfija, autora CV vai cita biogrāfiska informācija, ja tāda ir pieejama. Šie materiāli tiek nosūtīti visiem kolekcijas komitejas locekļiem balsošanai. Pēdējos gados komiteja arvien biežāk saņem ziedojumus un pat veselu kolekciju piedāvājumus no Mūžībā aizgājušo mākslinieku ģimenēm.

PLMC kolekcija tika izveidota 2008. gadā, kad Amerikas Latviešu mākslinieku apvienības (ALMA) biedri aicināja ziedot

Pasaules latviešu mākslas centrs un galerija Cēsīs

kādu savu darbu izstādei Valmieras mūzejā cerībā, ka šeit varētu rast mājvietu latviešu diasporas mākslinieku darbi. Šim lūgumam atsaucās vairāk kā 100 mākslinieku. Pasaules Latviešu mākslas savienības (PLMS) direktoru padome kopā ar trīs ie-

lūgtajiem viesiem no Valmieras mūzeja satikās Ņujorkā, lai izskatītu visu pretendentu darbus pirmajai izstādei un kolekcijai. Diemžēl partnerattiecības starp PLMS un Valmieras mūzeju neturpinājās, tomēr šī pirmā ekspozīcija kļuva par jaunā nodibinājuma – Pasaules latviešu mākslas centra jeb Globālā latviešu mākslas centra kolekcijas kodolu Cēsīs. PLMC galerija durvis vēra 2014. gadā. Šodien PLMC kolekcijā ir vairāk nekā 1000 darbu. Tie ir digitāli reģistrēti un atrodas glabātavā Cēsīs.

Kolekcijas komitejas locekļi ir diskutējuši par to, kādi kritēriji būtu jāievēro katra piedāvātā darba novērtēšanai. Tā kā PLMS savai darbībai centās piesaistīt plašu latviešu diasporas mākslinieku atbalstu, sākotnējā darbu vērtēšana nebija īpaši stingra. Latvijas mūzeju darbinieku viedoklis to vēl vairāk sarežģīja – viņu vērtējums darbiem bieži vien balstījās uz diezgan atšķirīgiem mākslas uzskatiem. Tas izvirzīja jautājumu par to, kā jāizstāsta šīs kolekcijas stāsts. Vai tam vajadzētu būt pašu diasporas cilvēku stāstam, vai arī tam būtu jāatspoguļo no diasporas neatkarīgu cilvēku spriedumi? Vairāk nekā vienā gadījumā Latvijas mūzeju pārstāvji noraidīja diasporas mākslas kopienai nozīmīgu mākslinieku darbus. Tālab līdz šai dienai PLMC nav ieguvusi kāda pazīstama Kanadas latvieša mākslinieka darbus pēc tam, kad viņa darbs sākotnēji tika noraidīts Latvijas mūzeja darbinieku iebildumu dēļ.

Pirmā diasporas mākslinieku paaudze bija cilvēki, kuri izglītību bija ieguvuši Latvijas Mākslas akadēmijā. Viņi pirmos sešus gadus pēc Otrā pasaules kara pavadīja Vācijā, cerot kādudien atgriezties dzimtenē, tādēļ viņu radošās darbības pamatā bija pirmskaŗa latviešu mākslas tradīciju saglabāšana. Tas 20. gs. 50. – 60. gados viņus pretnostatīja tā laika valdošajām mākslas tendencēm – avangardam un eksperimentēšanai, kas no ASV izplatījās visā pasaulē. Reti kuŗš pirmās paaudzes mākslinieks – imigrants varēja integrēties mītnes zemes lielajā mākslas pasaulē. Taču jāsaprot,

ka tieši šī mākslinieku bēgļu paaudze, spītīgi turoties pie latviskajām tradīcijām un gara, neļāva latviešu sabiedrībai izšķīst, pazust diasporas kopienas jaunajā vidē un dzīves apstākļos.

Latviešiem asimilējoties jaunajās sabiedrībās, jaunākajām mākslinieku paaudzēm, kuŗas bija skolojušās dažādās pasaules skolās, bija vieglāk nopelnīt iztiku, bet līdz ar pieaugušo asimilāciju mazinājās interese par “latviskās estētikas” saglabāšanu. Jaunākās mākslinieku paaudzes, kas šodien seko saviem senčiem uz Latviju, ir pilnībā integrējušās savu valstu mākslas aprindās, un ne visi ir ieinteresēti iesaistīties latviešu mākslas kolekcijas veidošanā. Tādējādi PLMC komiteja atrodas grūtā situācijā, jo nespēj vērtēt mākslinieku pēc tādiem ierastiem kritērijiem kā galerijas ekspozīcija, kritiska atzinība vai piederība kādai kustībai vai skolai.

Neskatoties uz šiem izaicinājumiem, ir arī savas priekšrocības: darbi neatspoguļo dažu ietekmīgu labdaŗu gaumi, bet sniedz sava veida diasporas mākslas globālu pārskatu, līdz ar ko kolekciju var uzskatīt par objektīvāku šīs tēmas attēlojumu.

Starp PLMC ziedotajiem mākslas darbiem ir liela Kanadas latvieša Leopolda Sīpoliņa kolekcija, ko galerijai ziedojsi viņa meita Anda (starp šiem darbiem ir vairāki desmiti brīnišķīgu gleznu un diasporas mākslinieka Rolanda Kaņepa zīmējumi). Sīpoliņa kolekcija tapusi ne tikai tāpēc, ka viņam patika kāds konkrēts darbs, bet arī, lai atbalstītu jaunos māksliniekus, ar kuŗiem viņš satikās daudzu vizīšu laikā Latvijā un citur. Viņa kolekcija neatspoguļo konkrētu estētisko pārliecību, bet drīzāk ir neitrāls un reprezentatīvs Latvijas mākslas pārskats.

Ir svarīgi atzīmēt, ka jaunie mākslinieki mūsdienās ir arvien mobilāki, daudzi izmanto ceļojumu dotācijas, kas dod viņiem iespēju strādāt ārzemēs.

Novērota arvien lielāka jauno mākslinieku interese apmeklēt Latviju un piedalīties izstādēs PLMC. Pirms pāris gadiem PLMC

mākslinieku rezidences programmas ietvaros uzņēma Ritu Grendzi, Kārli Rēkevicu. (Rēkevics ir viens no izcilākajiem jaunajiem tēlniekiem ASV. Viņa darbs ir parādīts uz vecākā un, iespējams, prestižākā Amerikas tēlotājmākslas žurnāla *ArtNews* vāka). Gita Kārkliņa, kuņas darbi Latvijā pirms pirmās PLMS izstādes nebija zināmi, ir Vilhelma Purvīša radiniece. Diasporas izstādes sakarā viņa tikās ar Purvīša radiniekiem, kā rezultātā tika uzaicināta uz izstādi Latvijā.

PLMC kolekcija ir atklājusi sabiedrības uzmanībai tādu mākslinieku daiļradi, kuři citādi Latvijā būtu maz zināmi, piemēram, Zigfrīds Sapietis un Jānis Mintiks, kā arī devusi iespēju pārstāvēbai mazāk pazīstamiem māksliniekiem, piemēram, Čikāgas autodidaktam Jānim Stodam.

Nesen PLMC ir izvērsusi jaunu pieeju izstādēm, sākot ar 2018. gada “Māksla vieno, māksla nešķir” ekspozīciju, kuřā diasporas mākslinieki uzaicināja Latvijas kollēgas par izstādes partneriem, darbus izstādot pa pāriem. Šis populārais un veiksmīgais eksponēšanas princips ir aizsācis tradīciju, kuřu PLMC turpinās attīstīt, padarot PLMC vairāk par kultūras centru, nevis vienkārši par darbu krātuvi. Visbeidzot, PLMC ir paplašinājusi savu misiju, iekļaujot to mākslinieku darbus, kuři 21. gadsimtā emigrējuši, bēgot no ekonomiskās krīzes Latvijā 2008. gadā. Arī šeit kolekciju komiteja vēlas veidot sava veida pasaules mēroga pārskatu par to Latvijas mākslas daļu, kas radīta daudzas desmitgades pēc Otrā pasaules kařa, bet ārzemēs. Cerams, ka kolekcija kļūs par nozīmīgu soli, saglabājot to cilvēku mākslu, kuři piedzīvojuši drāmatisku un vētrainu pagātņi, un ka tā kalpos par iespēju apvienot tos, kuři mīl un ciena mākslu un Latviju.

Mūsu adrese: Lielā Skolas iela 6, Cēsis, Cēsu pilsēta, LV-4101

Daidra Šmita

Zinta Jersmane

Helmara Rudziša kolekcija Rīgas Centrālajā bibliotēkā

2014. gada 11. decembrī Rīgas Centrālās bibliotēkas (RCB) filiālbibliotēkā “Avots” tika atklāta Helmara Rudziša lasītava un prezentēts RCB darbinieku sagatavotais bibliografiskais rādītājs “Helmars Rudzītis un izdevniecības *Grāmatu Draugs* darbība trimdā”. Lasītavas atklāšanā un izdevuma prezentācijā piedalījās Amerikas latviešu laikraksta *Laiks* un Eiropa avīzes *Brīvā Latvija* redaktore Ligita Kovtuna, RCB darbinieki un lasītāji.

Kā radās ideja par lasītavas izveidi? Iesākumā bija dāvinājums. 2014. gada pavasarī RCB ieguva jauku velti – bagātīgu H. Rudziša apgāda *Grāmatu Draugs* izdevumu krājumu, ko bibliotēkai glabāšanā nodeva Dace Rudzīte. Tā bija H. Rudziša pēcteču rūpīgi glabāta ap 400 grāmatu kopa no izdevniecības darbības laika Amerikā. Pateicoties šim izdevēja pēcteču dāvinājumam, kas ar Amerikas latviešu laikraksta *Laiks* atbalstu tika nodots RCB, radās iespēja atjaunotajā filiālbibliotēkā “Avots”, Rīgā, Stabu ielā 64 iekārtot Helmara Rudziša lasītavu. Dāvinājums arī rosināja RCB speciālistus sīkāk izpētīt un iepazīt H. Rudziša nozīmīgo devumu latviešu kultūrai.

Ligita Kovtuna, nododot šo grāmatu kolekciju, to nosauca par “Lotāra *setu*”, jebšu grāmatu krājums īstenībā bija Lotāra Rudziša ģimenes bibliotēkā esošās *Grāmatu Drauga* grāmatas.

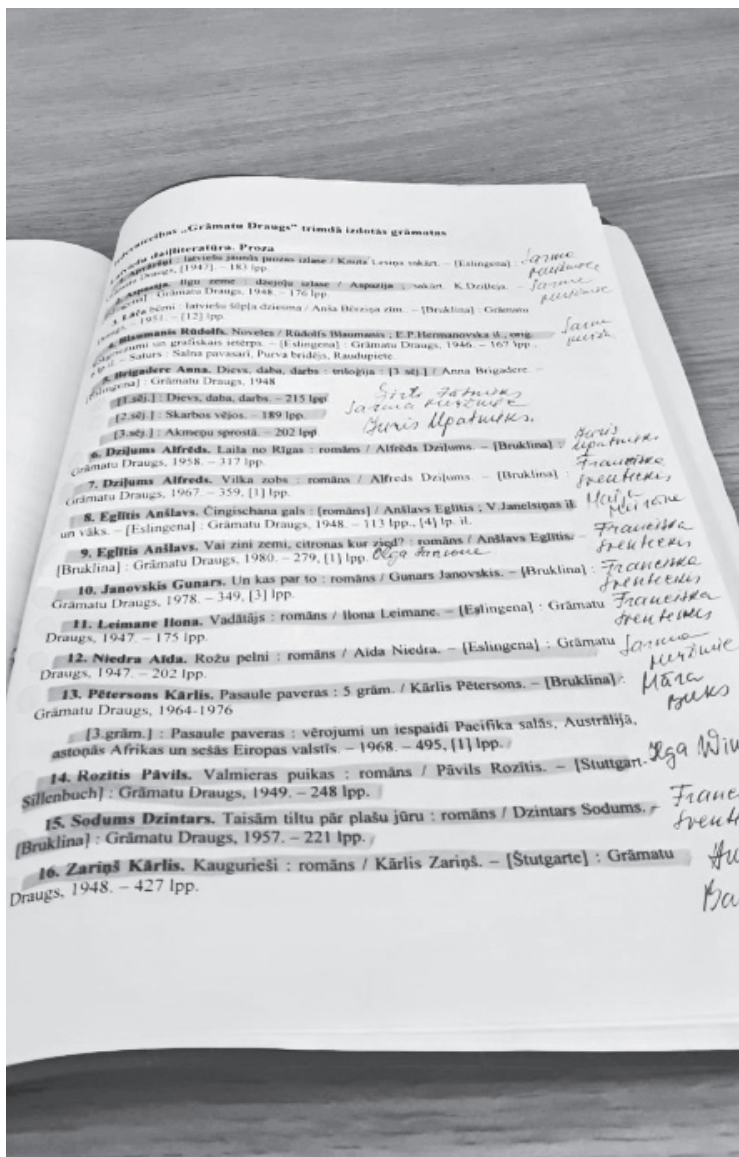

RCB direktore Dzirna Šmita un Ligita Kovtuna prezentē Helmara Rudziša apgādā “Grāmatu Draugs” izdoto grāmatu katalogu

Kārtojot un katalogizējot dāvinātās grāmatas, salīdzinājām tās ar Benjamiņa Jēgera “Latviešu trimdas izdevumu bibliografiju” un nācās secināt, ka pilns šis “Lotāra sets” tomēr nav. Taču bija ļoti liela vēlēšanās izveidot pēc iespējas pilnīgu H. Rudziša *Grāmatu Drauga* trimdā izdoto grāmatu krājumu.

Protams, pirmais solis bija savu un arī citu latviešu bibliotēku pārskatīšana (paldies Ilzei Jurkānei!), tomēr līdz visiem izdevumiem tomēr nenonācām.

Tad 2016. gada 23. janvārī un 2016. gada 13. februārī publicējām *Laikā* rakstu ar pievienotu trūkstošo grāmatu sarakstu un aicinājumu šīs grāmatas sūtīt uz Rīgas Centrālo bibliotēku, lai kopīgiem spēkiem izveidotu H. Rudziša lasītavu. Tā sākās sirsnīga un ieinteresēta sarakste ar daudziem tautiešiem, tad sekoja arī grāmatu sūtījumi. Centāmies katru saņemto grāmatu nofotografēt un foto nosūtīt grāmatas dāvinātājam.

Dzidras Šmitas piezīmes par tautiešu dāvatājiem grāmatām

Sirsnīgs paldies arī *Latvian American Shipping Lines* un personīgi Anitai Bataragai un Jurim Bļodniekam par palīdzību daudzu grāmatu atgādāšanā!

2018. gada novembrī Dzidrai Šmitai bija iespēja kopā ar *Laika* redaktori Ligitu Kovtunu piedalīties Latvijas Valsts svētku pasākumos Mīneapolē (MN) un izteikt arī priekšlikumu par H. Rudziša izdoto grāmatu pilnas kolekcijas veidošanu.

Helmars Rudzītis Latvijas vēsturē ierakstīts kā apgāda *Grāmatu Draugs* īpašnieks un vadītājs, laikraksta *Laiks* dibinātājs un izdevējs, Latvijā pirmās skaņuplašu fabrikas *Bellacord-Electro* izveidotājs un vairāku žurnālu izdevējs. Viņam piemita drosme, uzņēmība un milzīgas darba spējas, kas ļāva īstenot neskaitāmas idejas, tostarp izdevniecības *Grāmatu Draugs* izveide. Šis apgāds var lepoties ar visilgāko vēsturi Latvijas grāmatniecībā. H. Rudzītis ir Latvijas Zinātņu Akadēmijas Goda doktors un V pakāpes Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieris.

Helmara Rudziša lasītava Rīgā, Stabu ielā 64

Apgādu *Grāmatu Draugs* H. Rudzītis nodibināja 1926. gadā, un tas strauji izmainīja grāmatu tirgu pirmās Latvijas brīvvalsts gados. H. Rudzītim dodoties trimdā – uz Vāciju un vēlāk Ameriku –, izdevniecības darbs turpinājās, pateicoties apgāda vadītāja pārliecībai, ka latviešiem arī svešumā nepieciešams laikraksts un grāmatas dzimtajā valodā. Grāmatniecības vēsturnieks Konstantīns Karulis H. Rudzīša izdevējdarbību trimdā raksturojis šādi: “Lielākā kultūras misija Helmaram Rudzītim un viņa apgādam bijusi emigrācijā. Jau Vācijas nometņu laikā *Grāmatu Drauga* izdevumi (to vidū jo sevišķi *Laika Mēnešraksts*) deva izkliešajiem latviešiem garīgo veldzi, tie pulcināja autorus un stiprināja lasītājus latvietībā. Savienotajās Valstīs H. Rudzīša apgāds un tā izdots laikraksts *Laiks* izveidojās par vienu no lielākajiem kultūras un informācijas centriem ārpus Latvijas dzīvojošiem latviešiem.”

Izdevniecības pilnvērtīga darbība trimdā tika atjaunota 1950. gadā, un *Grāmatu Draugs* ir izdevis vairāk nekā 700 darbu. Daudzi no tiem piedzīvoja atkārtotus izdevumus. Izdevējdarbība turpinājās līdz 1992. gadam.

Iepazīstot H. Rudzīša ļoti aktīvo un ražīgo izdevējdarbību, RCB radās ideja apzināt visus *Grāmatu Drauga* izdevumus trimdā. Darbi no dāvinājuma krājuma tika aprakstīti, salīdzināti un papildināti ar Benjamiņa Jēgera darba “Latviešu trimdas izdevumu bibliografija” ierakstiem un veidots apkopojums, kā rezultātā tapa bibliografiskais rādītājs “Helmars Rudzītis un izdevniecības *Grāmatu Draugs* darbība trimdā”. Rādītāja izdošanu atbalstīja Amerikas latviešu laikraksts *Laiks* un tā redaktore Latvijā Ligita Kovtuna, kā arī H. Rudzīša ģimenes pārstāvji Jalna un Andris Salniši un Dace Rudzīte. Izdevums iznāca apgādā *Laika grāmata* (SIA VESTA-LK).

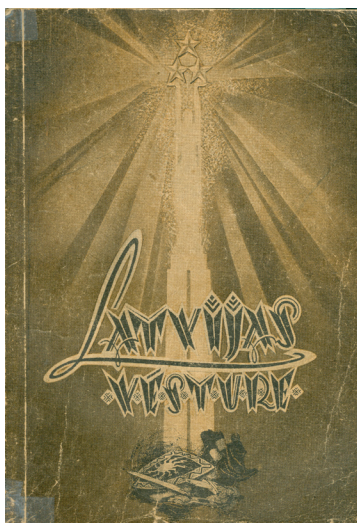
Rādītājā apkopota literatūra, kas izdota apgādā *Grāmatu Draugs* laikā no 1946. līdz 1992. gadam, galvenokārt Amerikā

(Bruklinā), nedaudz arī Vācijā (Štutgartē un Eslingenā). Tie ir 678 izdevumu apraksti, kas kārtoti pa žanriem: latviešu daiļliteratūra, tulkotā daiļliteratūra, literatūra bērniem, vēsture, atmiņas, monografijas u. c. darbi. Uzrādīti visi atkārtotie izdevumi, jo tas rāda trimdā nokļuvušo latviešu lielo pieprasījumu pēc grāmatām. Bieži vien darbi īsā laika posmā atkārtoti izdoti trīs vai četras reizes. Divas grāmatas piedzīvojušas deviņus izdevumus: dziesmu krājums “Lai atskan dziesmas” un Dzidras Zeberiņas “Ģimenes pavards: moderna pavāru grāmata”. Bibliografisko rādītāju noslēdz “Literatūra par H. Rudzīti un viņa izdevējdarbību”, kurā ietverti raksti no grāmatām, laikrakstiem, žurnāliem, kā arī elektroniskās tiešsaistes publikācijas. Par erudīto un milzīgām darbaspējām apveltīto izdevēju neizdevās atrast daudz informācijas, visvairāk par viņu liecina padarītais latviešu kultūras laukā. Bieži vien stāsts par to sākas ar vārdiem “pirmais...” un “pirmoreiz...”.

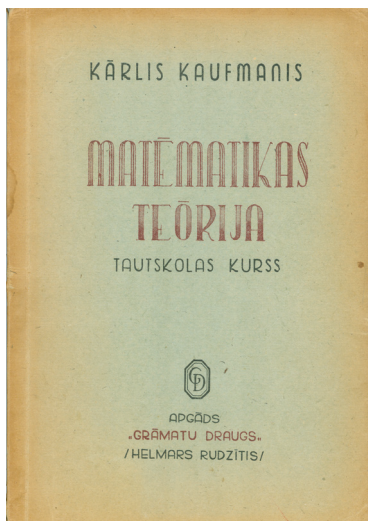
Helmaru Rudzīša lasītava atrodas RCB filiālbibliotēkā “Avots”, kas 2014. gada 15. februārī vēra durvis pēc atjaunošanas. Vēsturiskajā ēkā izvietotajā bibliotēkā gaišā un mājīgā lasītavā ikviens var nodoties literatūras studijām. Bagātīgo izdevējdarbību atspoguļo bibliografiskais rādītājs, bet ar H. Rudzīša erudīto personību iepazīstina viņa biogrāfisko atmiņu grāmata “Manas dzīves dēkas”, kas izdota vairākos izdevumos – gan trimdā, gan Latvijā.

Šeit glabājas arī visa sarakste ar trūkstošo grāmatu dāvinātājiem, pie sienas – Eleonoras Šturmas dāvātais Helmaru Rudzīša portrets, ko zīmējis kāds amerikāņu mākslinieks un kas daudzus gadus glabājies dzejnieces Elzas Ķezberes dzīvoklī Ņujorkā. Te jāpiebilst, ka Helmaru Rudzīti nozīmīgi atbalstīja dzejnieci kā garīgi, tā arī gluži praktiski.

Helmaru Rudzīša lasītava nule papildināta ar vēl trim grāmatām – “Manas dzīves dēkas” izdevumu angļiski, 1947. gadā

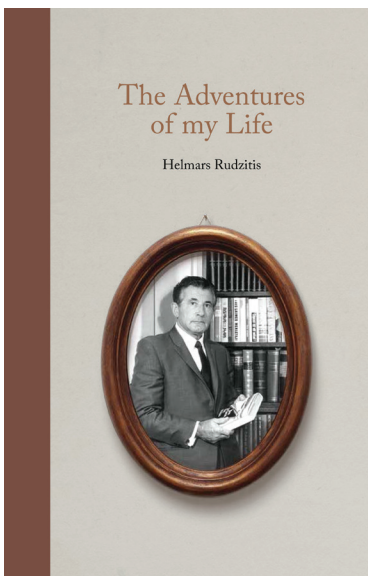
Vijas Zuntakas-Bērziņas
dāvinājums

Mārītes un Māra Prāvs dāvi-
nājums

izdotā “Latvijas vēsture”, ko sastādījis Fricis Zālītis, pārstrādājis un papildinājis Ernests Nagobads. Šo grāmatu dāvina Vija Zuntaka-Bērziņa; Amerikas tautiešu Mārītes un Māra Prāvs dāvinājums – 1946. gadā izdotā Kārļa Kaufmaņa “Matēmatikas teorija. Tautskolas kurss.”

“Manas dzīves dēkas” izdevums
angļu valodā

Marianna Auliciema

Mūzejs aicina – varbūt tev garāžā vai pagrabā ir....?

Mūzejs un pētniecības centrs “Latvieši pasaule” ir sagatavojis informāciju par ko ļoti īpašu un aktuālu – nelielu daļu no “vēlmju saraksta” mūzeja krājuma papildināšanai. Priekšmetu dāvinājumi vienmēr ir un būs mūzeja neatņemama sastāvdaļa, par ko esam neizsakāmi pateicīgi visiem tā atbalstītājiem! Konkrētie priekšmetu dāvinājumi no šī saraksta palīdzētu ilustrēt mūzejam un diasporai svarīgas tēmas.

“Bet ko ĪSTI jūs meklējat mūzejam?” – tas ir jautājums, ko dzirdam bieži no latviešiem ārvalstīs, kuŗus sastopam, kad esam ekspedīcijās, aktīvi vācot materiālus mūzeja krājumam. Kopš mūzeja dibināšanas esam īpašā attīstības fāzē – kuŗā viens no svarīgākajiem uzdevumiem ir izveidot bagātīgu vēstures liecību krājumu par latviešu migrāciju un diasporu. Tādēļ, cik vien iespējams, dodamies rēgulārās ekspedīcijās pie latviešu kopienām ārzemēs, mērķtiecīgi vācot priekšmetus, dokumentus, fotografijas un stāstus. Neskatoties uz to, ka mūzejam ir sava oficiālā krājuma politika, kuŗā ir uzskaitīts, kādus materiālus mūzejs vāc, no šī oficiālā dokumenta tomēr nav tik vienkārši saprast, kuŗas no katram piederošajām lietām varētu būt nozīmīgas krājumam!

Daudzreiz mūs interesē pavisam ikdienišķas, “necilas” lietas – galvenais, lai tās palīdz ilustrēt kādu svarīgu tēmu saistībā ar latviešu dzīvi ārzemēs. Piemēram, Aina Novadnieks bija pavi-

sam pārsteigta, kad ciemojāties pie viņas Ziemeļanglijā! Mums interesēja veikalā nopērkama plastmasas *Tupperware* bļoda ar vāku, ko Aina ir gadiem lietojusi, lai tajā “atpūtinātu mīklu”, kad cep rupjmaizi. Šī bļoda, kā stāstīja Aina, ir vislabākā un uzticamākā lieta, bez kuņas rupjmaizes cepšana viņas virtuvē būtu neiedomājama. Ainas stāsts par rupjmaizes cepšanu Anglijā pēc Otrā pasaules kara – par izejvielām, ko nevarēja dabūt, par ģimeni un latviešu sabiedrību Bradfordā, kam maize tika cepta, – kopā ar šo uzticamo darba rīku, plastmasas bļodu (jā, atzīstam, ka vēl labāks eksponāts būtu kūpošs, smaržīgs rupjmaizes kukulis!), palīdz ilustrēt muzejam interesējošo tēmu – latviešu ēdieni un to gatavošana diasporā.

Citu reizi ekspedīcijas laikā sēdējām pie galda Toronto latviešu centrā un stāstījām par muzeju, un tika uzdots jautājums: “Vai ir kāda īpaša lieta, ko ļoti meklē iekļaušanai muzeja krājumā?” Toreiz, ceļojot Kanadā, bijām daudzus stāstus uzklusījuši par pirmajiem obligātajiem darbiem, ko latvieši uzņēmas 20. gadsimta 50. gados pēc iebraukšanas Kanadā pēc Eiropas bēgļu nometnēs pavadītiem gadiem. Tādēļ uzreiz atbildēju, ka meklējam ķiveri, kuņa piederējusi kādam latvietim, kas pēc iebraukšanas strādāja zelta raktuvēs Kanadas iekšzemes provincē... Un – galdiņ, klājies! Kanadas latvietis Jānis Valdmanis paceļ roku – viņam ir tāda veca ķivere pagrabā! Tā savulaik piederējusi Jānim Peniķim, kuņš sākumā bija strādājis zelta raktuvēs, vēlāk pārgājis uz urāna raktuvēm. Jānis varētu mums rītdien to atvest! Tā mēs krājumā ieguvām brīnišķīgu priekšmetu, kas ilustrē grūto un bīstamo darbu, ko daudzi jauni latviešu vīrieši uzņēmas, lai atmaksātu jaunajai mītnes zemei par iespēju pārcelties uz turieni.

Muzeja “Latvieši pasaulē” darbiniekiem sarunās, lasot un domājot par latviešu sabiedrību un pieredzi ārpus Latvijas, kā arī plānojot nākotnes izstādes un projektus, izveidojies īpašs

Hamiltonas deju kopa "Vainadziņš" dziesmu svētku gājienā Toronto, Kanadā, 1981. gadā

"vēlmju saraksts" mūzeja krājuma papildināšanai. Ļoti vēlamies saņemt dāvinājumā vairākus priekšmetus, kas varētu ilustrēt mūzejam un diasporai svarīgas tēmas. Padalos ar daļu no šī "vēlmju saraksta" šeit – ar cerību, ka varētu notikt līdzīgi kā ar zeltrača ķiveri! Mūzejs "Latvieši pasaulē" priecātos saņemt dāvanā šo lietu kopā ar stāstu!

- **Vēstules – sarakste starp Padomju Latviju un Rietumiem.** Jau vairākus gadus mūzejs strādā pie tēmas par saziņu starp cilvēkiem abās "dzelzs priekškarā" pusēs – ar domu atspoguļot emocijas, komunikāciju un praktisko dzīvi ģimenēs, kuŗas tika šķirtas uz gadu desmitiem.

- **Novusa galds (darināts trimdā) un/vai novusa turnīra balva/kauss.** Novuss tika (un joprojām tiek!) kaislīgi spēlēts latviešu kopienās ārpus Latvijas, ir organizēti turnīri, čempionāti, ārzemēs dzīvojoši latvieši ir darinājuši un tirgojuši novusa

galdus un piederumus. Mūzeja krājumā pašreiz nav neviena priekšmeta, kas saistītos ar novusa spēlēšanu ārpus Latvijas!

- **Archeoloģiskais tautastērps – iegādāts Latvijā 20. gadsimta 90. gados.** Mūzeja krājumā ir vairāki tautastērpi, kas izvesti no Latvijas bēgļu gaitās vai darināti ārpus Latvijas okupācijas laikā. Šo kolekciju vēlamies papildināt ar tādu tērpu, kas ir komplektēts un nopirkts Latvijā 20. gadsimta 90. gados, pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, un aizvests uz savu mītnes zemi. Šajā laikā bija “modē” greznie archeoloģiskie tērpi ar mēlītēm un misiņa zvaniņiem.

- **Plakāts, ko nesis koris vai tautas deju grupa Dziesmu svētku gājienā.** Dziesmu svētku gājienos ārpus Latvijas vienmēr ir bijusi tradīcija katrai deju kopai vai korim nest plakātu, uz kuŗa ir uzrakstīts kopas vārds. Šādi plakāti parasti tika darināti centralizēti, ar vienotu stilu un izpildījumu.

- **Augstskolas talārs vai tā sastāvdaļa – no kalpošanas universitātē, absolvēšanas vai kā korporācijas regālija.** Nonākot trimdā, latviešiem bija īpaši svarīgi izskolot savus bērnus – dēlus un meitas. Universitātes izglītība ir bijusi ļoti augsti vērtēta trimdas latviešu vidū, tādēļ krājumam meklējam priekšmetus, kas atspoguļo latviešu studentu kopas un latviešu attieksmi pret augstāko izglītību.

- **Kādas pilsētas telefonu grāmata no 1970. vai 1980. gadiem.** Latvieši, pārvācoties uz jaunu pilsētu, nereti meklēja citus latviešus, izmantojot telefonu grāmatas – tajās tika meklēti latviešiem raksturīgie uzvārdi – Bērziņš, Krūmiņš, Celmiņš, Ozoliņš. . .

- **Rūpnīcas *Red Wing* māla krūka no Minesotas, kuŗā skābēti kāposti.** Šīs krūkas, darinātas *Red Wing* rūpnīcā, bija iecienītas starp Minesotas latviešiem (ASV) kā kāpostu skābējamie trauki. Mūzeja krājumā jau ir vairākas abras, kas darinātas ārpus Latvijas, taču nav neviena priekšmeta saistībā ar kāpostu skābēšanu!

• **Loterijas rats vai kaste no latviešu nama.** Latviešu sabiedrības ārpus Latvijas ir cēlušās un izdzīvojušas, galvenokārt balstoties uz latviešu kopienu brīvprātīgi ieguldīto laiku un ziedotāju līdzekļiem. Latviešu namos daudzu gadu garumā ir rīkotas loterijas un citas īpašas līdzekļu vākšanas akcijas. Loterijas bija slavenas ar savām latviskajām balvām – izšūtiem spilveniem, tautiskām lellēm, vietējo mākslinieku darbiem vai pašmāju saimnieču ceptām tortēm.

• **Atribūts no vasaras nometnes šķēršļu gājiena vai cits priekšmets, kas saistās ar vasaras nometnēm.** Svarīga trimdas kultūras dzīves daļa bija latviešu skolas un vasaras nometnes bērniem un jauniešiem. Šķēršļu gājieni ir neatņemama vasaras nometņu sastāvdaļa, kurā audzinātāji un skolotāji veido

aizraujošus piedzīvojumus un izaicinājumus nometņu dalībniekiem.

• **Viesu grāmata no latviešu mājām,** kurā ir izlasāmi citu latviešu ģimeņu viesu vārdi, apciemojumi, novēlējumi vairāku gadu garumā. Šādas viesu grāmatas agrāk bija ļoti populāras, un tās savā ziņā atklāj latviešu sabiedrības “mikrokosmu” – ciemošanos, svinības, viesu vizītes no Latvijas, gadskārtu paražas, sabiedrības notikumus u.c.

Apsveikuma kartītes, ko Antonija Vanaga sūtīja no ASV savai brāļameitai Ievai Rīgā 20. gadsimta 60. gados

R. Blaumaņa lugas “Zaļi” uzvedums Vašingtonā, ASV, 20. gadsimta 50. gados

- **Latviešu basketbolista tērps vai daļa no tērpa.** Latviešu bēgļiem bija liela ietekme uz basketbola sporta attīstību vairākās valstīs pēc Otrā pasaules kara. Mūzeja krājumam meklējam atribūtus, kas atspoguļotu latviešu aizraušanos ar basketbolu, piemēram, kādas komandas uniformu (latviešu komandas vai latvieša, kas piedalās mītņu zemes komandā), apbalvojumus u.c. Interesē arī citi sporta veidi un to atribūti.

- **Tipiskas skatuves dekorācijas (bērzi, Latvijas lauku ainas elementi),** kas ir atkārtoti izmantotas teātra izrādēs latviešu namos. Teātra izrādes allaž ir iepriecinājušas latviešu nama apmeklētājus visā pasaulē. Parasti namam bija savs krājums ar “tipiskiem” latviešu lauku ainavas rekvizītiem, kas tikuši izmantoti vairākkārt dažādām izrādēm. Nereti šīs dekorācijas bija kāda vietējā latviešu mākslinieka darbs.

- **Ģitāra, kas spēlēja latviešu svētkos, vai tās kaste (iespējams, ka kaste izrotāta ar lipekļiem no latviešu svētkiem un pilsētām).** Mūzeja krājumā ir vairāki mūzikas instrumenti,

ieskaitot kokles, akordeoni, trompetes, ar kuņiem ir spēlēja latviešu tradicionālā mūzika. Šoreiz meklējam ģitāru, bungas, sintezatoru vai citus instrumentus, kas atspoguļotu tieši populārās rokmūzikas atskaņošanu latviešu svētkos.

- **Rokdarbnieces šujamkaste ar saturu** – diegiem, adatām, dziņām, pogām utt; vai citi daiļamatniecības rīki – koka iededzināšanai, izgrebšanai utt. Latviešu rokdarbi ir viens no visredzamākiem veidiem, kā tika kopta latvietība ārpus Latvijas. Dīvāns ar krustdūrienā izšūtu spilvenu ir bieža parādība diasporas latviešu mājās, kā arī koka sienas sķīvis vai citi daiļamatniecības izstrādājumi. Mūzejam ir kolekcija ar daiļamatnieku darbiem, bet derētu arī amatnieku un rokdarbnieču darbarīku komplekti!

- **Darba rīki vai citi piederumi no “pirmajiem obligātiem darbiem” pēc ierašanās mītņu zemē** – strādājot laukos, slimnīcā, būvējot mājas, rūpnīcā utt. Pirmie obligātie darbi pēc ierašanās mītnes zemē bieži bija melnstrādnieku darbi, ar kuņiem varēja atpelnīt ceļu. Šajos darba piedāvājumos parasti netika ņemtas vērā darbinieka iepriekšējās darba kvalifikācijas vai darba iemaņas. Dažiem šiem darbiem (piemēram, slimnīcas sanitāres) bija izaugsmes iespējas, un latvietes arī turpināja strādāt slimnīcās kā medmāsas, kuņām bija īpašas uniformas, nozīmītes un darba aprīkojums.

- **Tautas tērps vai tā daļa, kas darināta no nestandarta materiāliem.** Bēgļu nometnēs Vācijā trūka materiālu, ar ko darināt tautastērpus, tādēļ nereti saktas tika darinātas no skārda bundžām, krekli – no izpletņu zīda, brunči – no krāsotām vecām segām utt.

- **Dienasgrāmatas, rakstītas bēgļu gaitās Otrā pasaules kara beigās.** Mūzejs īpaši meklē dienasgrāmatas, kuņās ir aprakstīti pārdzīvojumi un maršruti, ceļojot no dzīvesvietas Latvijā uz evakuācijas ostu.

- **Izbraukšanas atļauja vai citi dokumenti, kas atspoguļo**

bēgšanu/evakuāciju no Latvijas teritorijas. Mūzeja krājumā ar dokumentiem ir jau ļoti labi pārstāvēts dzīves posms bēgļu nometnēs, taču mums ir daudz mazāk dokumentu, kas saistīti ar izbraukšanu no Latvijas un ceļu līdz bēgļu nometnēm.

Protams, šīs lietas tikai tad ir nozīmīgas, ja tām līdzī nāk priekšmeta stāsts – kuŗš to ir lietojis, kuŗā laikā un vietā? Noderīgas ir arī fotografijas vai dokumenti, kas papildina un padziļina gan cilvēka pieredzes stāstu, gan ilustrē pašu priekšmetu. Ja Jums garāžā vai pagrabā ir kāds no augstākminētajiem priekšmetiem un vēlaties to dāvināt mūzejam, **lūdzu, rakstiet uz lapainfo@gmail.com!** Mēs labprāt saņemtu ziņu no Jums un pārrunātu iespēju par šo priekšmetu dāvināšanu muzejam un pārvešanu uz Latviju! Papildinformāciju ir iespējams atrast mūzeja “Latvieši pasaulē” mājaslapā www.lapamuzejs.lv.

Agnija Cesničenko

**Ar jaunās paaudzes acīm.
Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas darbs
Latvijas Valsts archīvā**

Arī Latvijas Nacionālajam archīvam Covid-19 epidēmijas un ārkārtas situācijas laiks Latvijā un pasaulē bijis neparasts, kad nācies pielāgoties jaunajiem apstākļiem, taču kā aktīvs zobratu mehānisms tas nav apstājies un turpinājis savu darbu, tostarp Latvijas Valsts archīva Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļā. Uz Latvijas Nacionālā archīva un trimdas archīvu populārizācijas fona šī nodaļa liekas kā nemanāma šūniņa, jo sabiedrībā Latvijas Nacionālo archīvu vai tās struktūrvienību Latvijas Valsts archīvu lielākoties uztveram kā vienu fundamentālu veselumu, kas pieņem, glabā un populārizē dokumentus, taču kā jau katrs mehānisms, arī archīvs sastāv no sīkākām vienībām jeb struktūrvienībām un nodaļām, un, ja runa ir par trimdas archīviem, tad bieži šī aina, kur tad tieši nonāk šie archīvi un kas ar tiem strādā, ir nepilnīga. Šī ir iespēja tuvāk iepazīties ar nodaļu, kas saņem un rūpīgi *apčubina* jūsu sūtītos archīvus.

Pirms pati pievienojos nodaļas darbam un ciešai saskarei ar trimdas dokumentiem, dziļāka izpratne par trimdas latviešu sabiedrību galvenokārt saistījās ar studenšu korporāciju Daugaviete, kurai pieradu, jo tāpat kā daudzas citas studenšu un studentu korporācijas, arī Daugaviete pēc masveida latviešu iz-

ceļošanas Latvijas otrreizējās okupācijas dēļ 1944. gadā tika atjaunota trimdas apstākļos. Māsām uzturot saites ar ārpus Latvijas daugavietēm un mūsu vēstures apskatos neaizmirstot par viņu likteņgaitām pēc Otrā pasaules kara, trimdas posms kļuva daļa no mūsu organizācijas šodienas identitātes. Arī pats Latvijas Valsts arhīvs vienmēr bijis biežs apciemojuma mērķis vairāku gadu garumā studiju laikā LU Vēstures un filozofijas fakultātē, bet to, cik bagāts ir šis arhīvs, aptvēru tikai, kad no mūzeju vides pārgāju strādāt uz arhīvu, izvēloties tieši ar trimdu saistītu darbu. Biju aizrauta, cik liels darbs ir paveikts arhīvā šo gandrīz 20 gadu laikā, vācot, pieņemot un kārtojot trimdas materiālus, cik liels un vēl līdz galam pētnieku neapgūts ir šis trimdas dokumentārais mantojums, lai bagātinātu historiografiju ar fundamentāliem pētījumiem par kultūrvēsturiskajiem un politiskajiem procesiem trimdas latviešu sabiedrībā, tādējādi liekot daudz vairāk apzināties, cik bagāta un daudzpusīga bijusi trimdinieku sabiedrībā, kultūras dzīve, kā arī, nenovērtējamais pienesums Latvijas neatkarības atgūšanā.

Latvijas Valsts arhīvs ar trimdas arhīvu vākšanu, kārtošānu, glabāšanu un populārizēšanu nodarbojas kopš 1993. gada, kad tika saņemti pirmie trimdas dokumenti. 1996.gadā sekoja nākamais solis, kad kopā ar bibliotēkām un mūzejiem Latvijā tika organizēta konference un izstāde "Trimdas arhīvi atgriežas". Uz konferences laiku tika izdots uzziņu krājums ar tādu pašu nosaukumu, kurā tika apkopotas ziņas par trimdas arhīviem Latvijā vairākos desmitos bibliotēku, mūzejos un arhīvos. Visu šo gadu laikā Latvijas Valsts arhīvs arī veiksmīgi sadarbojies ar vairākām ārzemju latviešu organizācijām, kas palīdzējušas veicināt dokumentu nokļūšanu Latvijā, kā, piemēram, Amerikas latviešu apvienību, Pasaules brīvo latviešu apvienību, Daugavas Vanagu organizāciju u.c. Sadarbojoties ar PBLA, no 2004. gada 30. septembra līdz 2. oktobrim Rīgas Latviešu biedrības namā notika PBLA

LNA Latvijas Valsts archīva ēka. Joprojām aicinām sūtīt trimdas dokumentus. Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļa, Latvijas Valsts archīvs, Bezdelīgu iela 1a, Rīga, Latvija LV-1048; e-pasts: lva@arhivi.gov.lv

Ar diplomātisko pastu tikko atvests “Baltiešu aicinājums Apvienotajām Nācijām” archīvs, 2019.gads // Foto: Everita Tamme

Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas jaunā paaudze – no labās: vēsturniece Sabīne Vītola, mākslas vēsturniece Kristīne Mateja, vēsturniece Agnija Lesničenoka // Foto: Everita Tamme

Kultūras fonda un Latvijas Valsts archīva rīkotā konference “Trimda, kultūra, nacionālā identitāte”, kas ir līdz šim vērienīgākā trimdas jautājumiem veltītā konference ar mērķi izvērtēt trimdas kultūras nozīmi latviskās identitātes saglabāšanā.

Liela un nozīmīga loma nodaļas, iepriekš sauktas par Personu fondu un trimdas dokumentu daļa, darbības vēsturē ir bijusi tieši tās bijušajam vadītājam Mārim Brancim. Pateicoties viņa uzņēmībai un enerģijai no iznīcības paglābta daļa trimdas dokumentārā mantojuma. To apliecina arī 2001. gadā Ministru kabineta

Atzinības raksts Mārim Brancim par ieguldījumu Latvijas un latviešu trimdas vēstures saglabāšanā. Viņš bija arī viens no galvenajiem konference “Trimda, kultūra, nacionālā identitāte” organizētājiem, kā arī vairāku gadu garumā un pat līdz šai dienai veic nemitīgu trimdas archīvu populārizēšanu plašsaziņas līdzekļos, arī laikrakstos *Laiks* un *Brīvā Latvija*.

Vērienīgs darbs tika izdarīts arī 1997. gada vasarā, kad Latvijas Valsts archīvs nosūtīja komandējumā uz Kalamazū ASV archīva ekspertu Gunti Švitiņu, lai apzinātu un komplektētu latviešu kultūras darbinieku dokumentus un archīvus, kas tobrīd atradās Latviešu studiju centra bibliotēkā. Rezultātā izveidots apjomīgs fonds Nr. 2123 “Latviešu studiju centra archīvs”. Nozīmīgā komandējuma laikā apzināti arī citi vērtīgi archīvi un nodibināti draudzīgi kontakti ar vietējiem sabiedriski aktīviem latviešiem. Nodaļa vairāku gadu garumā aktīvi iesaistījusies arī Amerikas latviešu apvienības rīkotajā projektā “Sveika, Latvija”, kas ir izglītojošu programma Amerikas, Kanadas un Austrālijas jauniešiem, lai divu nedēļu laikā Latvijā iepazītos ar latviešu kultūru, tradīcijām un dotu ierosmi latviskuma saglabāšanā. Jaunieši archīvā tiek iepazīstināti ar dokumentu krājumu un to specifiku, ļaujot viņiem ielūkoties dokumentos, kas nākuši no viņu valstīm, kā arī dodot iespējas meklēt informāciju par saviem radniekiem. Ļoti ceram, ka pašreizējai situācijai pasaulē nostabilizējoties, arī turpmāk nākotnē varēsim pie sevis uzņemt jauniešus.

Šobrīd Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļu vada Inese Kalniņa. Viņa atminas, ka pirmais darbs, atnākot strādāt uz Latvijas valsts archīvu 2006. gada janvārī, bija darbs pie fonda Nr. 2416 “Latviešu leģionāru personu dokumenti /Daugavas Vanagu kolekcija (Lielbritānija)”, savukārt jau nopietna dokumentu aprakstīšanas un iedziļināšanās trimdas vēsturē sākās ar fondu Nr. 2071 “Silkalns Eduards (dz. 1937), pedagogs, rakstnieks (Austrālija)”. Tolaik kā galvenā archīviste Inese nostrādāja līdz 2009.

gada janvāra beigām, kad ilggadējais nodaļas priekšnieks Māris Brancis devās pensijā. Inesei tika uzticēts pārņemt nodaļas darbu, divus gadus strādājot par nodaļas vadītāja vietnieci, līdz 2011. gada janvārī, apvienojot visus valsts arhīvus Latvijas Nacionālajā archīvā, tika izveidota nodaļa ar jaunu nosaukumu “Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļa”, un Inese kļuva par tās vadītāju.

Šobrīd nodaļa ar tajā ietilpstošo “astotnieku” – Inesi Kalniņu, Aināru Mazvērsīti, Mārtiņu Marsonu, Sabīni Vītolu, Kristīni Mateju, Everitu Tammi, Gunti Švītiņu un mani – aktīvi darbojas pie vairākām iecerēm. Notiek raita latviešu bēgļu kartotēkas digitalizācija, lai tā tuvākā nākotnē būtu pieejama ikvienam arī attālināti. Kartotēku izveidoja Vācijas Latviešu centrālā padome un Latvijas Sarkanais Krusts Vācijā no 1945. gada līdz 1950. gadam, uzskaitot ap 130 tūkstošus personu. Šobrīd notiek arī izstādes “Baltijas brīvības un miera kuģis” gatavošana, kas pavisam drīz Latvijas Nacionālā archīva galvenās ēkas skatlogos Vecrīgā Šķūņu ielā 11 atspoguļos 1985. gada jūlija notikumus, kad tautieši trīs dienu garā braucienā no Stokholmas apbraukāja Baltijas jūras ziemeļu daļu tuvu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas krastiem. Braucieni rīkoja trimdas latviešu, lietuviešu un igauņu jaunatne, lai veicinātu mieru un brīvību Baltijas jūras abos krastos. Notiek arī kārtējās virtuālās izstādes “Latvieši Lielbritānijā” gatavošana, tā rudenī būs redzama Latvijas Nacionālā archīva mājas lapā www.arhivi.gov.lv, kur iespējams aplūkot arī iepriekšējo gadu virtuālās izstādes, kā, piemēram, – “VEF 100”, “Māris Bišofs. Idejas”, “Baltijas valstu bēgļu nometnes Vācijā. 1944 – 1951” un daudzas citas. Savukārt kā viens no pēdējiem lielākajiem un ievērojamākajiem archīva ieguvumiem minams ietekmīgās Baltijas valstu trimdas organizācijas “Baltiešu acinājums Apvienotajām Nācijām” (BATUN) archīvu nonākšana Latvijas Valsts archīvā 2019. gada vasarā. Organizācija tika nodibināta 1966. gadā ar mērķi

atgūt okupēto Baltijas valstu neatkarību un panākt to dalību ANO. BATUN savas darbības laikā aktīvi rīkoja dažās demonstrācijas un informēja ANO par stāvokli okupētajās Baltijas valstīs un jautājumiem, kas skar šo valstu un iedzīvotāju tiesības. Pirms tam BATUN arhīvs glabājās Ņujorkā, kur par to gādāja latviešu kopiena. Šobrīd notiek kārtošanas darbs, lai tā saturs arhīva lasītavā drīzumā būtu pieejams ikvienam pētniekam un interesentam.

Ingūna Daukste Silasprōže

Latviešu trimdas laika garīgo vērtību krātuvē ielūkojoties

Diez vai kāds spēja iedomāties, kā izvērties šis gaŗais gads. Pavasaris ar katru jaunu dienu atnesa aizvien trauksmainākas ziņas. Pasaule un telpa visapkārt šķita saraujamiem aizvien mazākā un privātāka. Par mērvienību kļuva metri, distance, attālināta saziņa, pat attālināta mācīšanās. Bija jāmēģina iztikt ar to, kas pašā mājas grāmatplauktā pieejams, bez publiskās bibliotēkas, tostarp Latvijas Nacionālās bibliotēkas plašā piedāvājuma, bez teātra izrādēm un mūzikas dzīves klātienē. Bez daudz kā. Visā šai kontekstā, iespējams, ka Latvijas Universitātes Literātūras, folkloras un mākslas institūta vortāla *Literatura.lv* došanās pētnieciskos nolūkos – pētīt, vētīt un arī digitālizēt archi-

va materiālus Latviešu centrā Minsterē (LCM) šī gada 16. – 23. augustā varētu šķīst pārdroša. Bet tieši šis mainīgais laiks ar ierobežotām brīvībām un pieejas vērtīgiem pētnieciskiem avotiem vēl vairāk apliecināja, cik svarīgi ir atklāt, padarīt pieejamu, stāstīt, informēt, aktualizēt un padarīt pieejamu. Nedēļu ilgajā projektā tika pētīts un digitālizēts Latviešu kopības Vācijā rīcībā esošais apjomīgais arhīvs. Digitālizētie 3420 dokumenti izklausās daudz, bet ietver vien nelielu daļu no visa kopuma.

Man šī nedēļa bija atgriešanās Minsterē pēc 15 gadiem. Pilsētā, kuŗā kopumā esmu aizvadījusi turpat astoņus mēnešus. Pilsēta, kas ir izteikta studentu pilsēta Ziemeļreinas-Vestfāles federālajā zemē. Pilsēta, kas jau kopš Otrā pasaules kara bija un arī tagad ir latviešu pilsēta. Pilsēta, kuŗā biju klāt Minsteres Latviešu ģimnazijas pēdējā izlaidumā 1998. gadā. Ģimnazijā savulaik mācījušies latviešu jaunieši no visas pasaules, sadraudzējoties un satuvinoties. 1998. gadā noslēdzās kāds nozīmīgs posms. Bija jāmeklē veidi, kā saglabāt ēku, kuŗa ir kas vairāk par celtni. Atgriežoties 2020. gadā, ar prieku apjautu, ka te atkal, par spīti ierobežojumiem un distancēm, kūsā dzīvība, ka ir enerģiski ļaudis, atsaucīgā LCM bibliotēkas, arhīva un mūzejistabu pārzine Dina Krastiņa tagad aprūpē bibliotēkas krājumu, pamazām kārtu arī piemiņas istabas, un priekšā vēl lielum lielais arhīva darbs.

Ja atskatāmies pagātnē, tad, pateicoties skolotājas un bibliotēkas pārzines Austras Rudzītes (1911–1991) iniciatīvai Minsterē pamazāk tika izveidotas galvenokārt Vācijā palikušo rakstnieku piemiņas istabas, faktiski – nelieli mūzeji. Viņa nenogurstoši devās ceļā, lai apciemotu vienu vai otru, lai turētu roku uz pulsa jeb rūpi par latviešu rakstnieku literāro un piemiņas mantojumu. Un ceļā līdzī viņa veda arī savus ģimnazistus. Gan jau kādas atmiņas viņiem par šo laiku ir saglabājušās. Austras Rudzīte bijusi arī aizrautīga dienasgrāmatu rakstītāja un visas

Zentas Mauriņas piemiņas istaba Minsterē

savas gaitas cītīgi dokumentējusi, kas, protams, mūsdienu pētniekiem piedāvā bagātīgu izziņas materiālu. Viņa un Francijā dzīvojušā rakstnieka Arnolda Apses dienasgrāmatas nu ir atceļojušas uz Latviju, kur tās digitālīzēs un tās papildinās Autobiografiju krājumu (*garamantas.lv*).

Viss tapa pamazām – 1965. gada vasarā Jāņa Jaunsudrabiņa istabas iekārta ar grāmatām, gleznām, mašīnrakstiem un rokrakstiem no Kērbekas pie Mēness ezera tika pārvesta uz Minsteres

latviešu ģimnaziju un izveidots Jāņa Jaunsudrabiņa mūzejs. 1969. gada rudenī ģimnazijas archīva telpā iekārtoja dzejnieka Pēterā Ērmaņa piemiņas vietu ar rakstāmgaldu, diviem grāmatu skapjiem, krēsliem, spieķi, ar grāmatu somu un rokrakstu kladēm. 1978. gada vasarā iekārtots Zentas Mauriņas un Konstantīna Raudives mūzejs. No Bādkrocīngenas pārvesta Zentas Mauriņas darba istabas iekārta, novietota gulta, arī saloniņa mēbeles; daudz grāmatu. No Konstantīna Raudives istabas nācis rakstāmgalds un grāmatas.

Tagad atradīsim arī Zeltītes Avotiņas, Arnolda Apses, komponistes un diriģentes Tiklas Ilsteres, Kārļa Dziļlejas, Kārļa Ieviņa un vēl citu archīvu materiālus. Tika saglabāts trimdas

Mēness ezers

Jāņa Jaunsudrabiņa nams Kērbekā

Kērbekas pilsētas mūzejs

latviešu bibliografa A. Stāka periodikas krājums un detālizēta kartotēka par trimdas presi līdz pat 20. gs. 70. gadu vidum, arī latviešu trimdas grāmatu archīvs, kārtots pēc Benjamiņa Jēgera bibliografijas. Pateicoties Austras Rudzītes autoritātei, bibliotēkai grāmatas, rokrakstus, laikrakstus dāvājuši daudzi trimdnieki. Ēkā ir arī apjomīgs arhcīvs, tostarp organizāciju archīvs.

Tajā gan nav tikai ar rakstniecību tieši saistītu lietu – atradīsim Zentas Mauriņas kleitas un ratiņkrēslu, Konstantīna Raudives balsu ieskaņošanas aparātus, Jāņa Jaunsudrabiņa zābakus, makšķeres, Kārļa Ieviņa vijoli un daudz ko citu. Spilgtas laikmeta liecības un neizsmeltu rakstnieku literāro darbu tapšanas krātuvi, bagātīgu saraksti, kas atklāj dzīvi un dzīvošanu svešumā, kas, pieaugot gadu nastai, kļuva aizvien smagāka.

Skolotājs un dzejnieks Alberts Spoģis rakstīja: “Savas “brīvās” dienas Dr. A. Rudzīte pavadīja literāro interešu vadītos ceļojumos, izsekojot mūsu rakstnieku un gara darbinieku dzīves takām svešumā, fotografējot viņu apmešanās un uzturēšanās vietas, iztaujājot svešniekus un tādus, kas varētu ko liecināt par

mūsu lielajiem, dokumentējot savās apcerēs. Tā viņa izstaigāja visas kalnu takas, sekojot Raiņa un Aspazijas aizaugušajām pēdām, garā pārcieta Blaumaņa veselšanās gaitas Somijā; apciemoja un apcerēja Pētera Ērmaņa, Kārļa Ieviņa, Arnolda Apses un citu mūsu literātu dzīves apmetnes gan viņu šīs zemes gaitās, gan iemūžinot pārpalikušo. [...] Katram trimdas rakstniekam, aizgājējam, viņa centās atrast stūrīti LCM, lai tautieši un svešinieki apjaustu latviešu trimdinieku kultūru. Dr. Austra Rudzīte neļāva aiziet bojā nevienai trimdas avīzei, ne grāmatai, ne brošūrai: visam bija jāiegulst archīva plauktos.”

Piecas darba dienas Minsterē aizritēja, katram strādājot ar izraudzīto materiālu caurlūkošanu, atlasī un skenēšanu. Manas uzmanības lokā nonāca Francijā dzīvojušais rakstnieks Arnolds Apse, kuru lasītāji Latvijā, iespējams, pazīst pēc autobiografiskas ievirzes darba “Klosterkalns”, tomēr, ieraugot ļoti prāvo rakstnieka saraksti, saglabātos nosūtīto vēstuļu norakstus, nekad tā arī neizdotos dzejas un prozas grāmatu manuskriptus, kļuva skaidrs, ka pētāmā un caurlūkojamā ir daudz par daudz šim neilgajam laikam. Tā nu mēs reizēm, aizrāvušies un ‘ielasījušies’, arī iekrāvušies lielajās papīru, rokrakstu, dokumentu un vēstuļu kaudzēs, pazaudējām laika izjūtu. Stundas ritēja nemanot. Līdz vēlam vakaram. Tas viss liecina, ka meklējumi un atradumi Latviešu Centra Minsterē archīva dzīles bija un ir gana aizraujoši. Pēc gaŗās darba nedēļas un veikuma prezentācijas Latviešu Kopības Vācijā pārstāvjiem, atbalstītājiem un draugiem sestdienu devāmies ceļā. Gluži kā Austra Rudzīte, kuru saistīja īpaša draudzība ar Jāni Jaunsudrabiņu un viņa ģimeni, mēs devāmies izbraukumā uz Kērbeku. Lai Jāņa Jaunsudrabiņa *Mēnesnīcā* atgūtu spēkus un izstaigātos, lai skatītu Mēness ezeru, Jāņa Jaunsudrabiņa namiņu, kas atrodas ļoti iekārotā un pat ekskluzīvā vietā pie ezera, līdz kuŗam savulaik rakstnieks pat taciņu varējis aiziet, bet tagad viss ir krietni ieaudzis efejstīgās,

aplūkojām Jāņa Jaunsudrabiņa pieminēkli Kērbekas kapsētā un piemiņas istabu Kērbekas pilsētas muzejā, bet vakarā, atgriežoties Minsterē, vēl pa ceļam skatījām vienu no tik daudzajām Minsteres apkārtnē esošajām ūdens pilīm – *Burg Vischering*, kur gluži sirreāli izskanēja džeza mūzikas koncerta skaņas.

Ieskatam kādi izraksti no Jāņa Jaunsudrabiņa *Mēnesnīcas* laika vēstulēm – 1949. gada janvārī: “Nopirkām pat rokas ratiņus, un es velku malku, ko atrodu gar šoseju, no 4 km. attāluma, smiedamies. Ja kas smagāks no ciema, arī vairs nav jānes, bet var atvest. – Mūsu dzīve jau nu gan nav vairs dzīve, bet gan dzīvīte. Ejam no dienas dienā ar sīkām rūpēm un maziem priekiem – ir mums trīs baltas vistiņas, bet čakli dēj, un tas ir labi. Es viņām uztaisīju glītu mājiņu, ar logu vis. Nu taisīšu dārziņu vienā sānā, citādi klist mežā un rauga slēpt olas. Uzcēlu arī nojumīti malkai. Tūlīt līdz ko atnācām izrakņāju zemi mazam dārziņam un aptaisīju īsti augšzemniecisku slītiņu, tā ka vācieši garām stāigādami arvien apstājas un nopriecājas, i pašiem prieks, jo tas atgādina mājas. Nule jau dārzs ir 46 kv. metri liels. Ir iestādītas zemenes.. un septiņi jāņogu krūmiņi. Lai aug. Pa druskai būs dārzāji.”

1950. gada martā viņš dzejniecei Zinaīdai Lazdai raksta: “Bija ziema. Nule, kur vakar iesējām burkānus un agros zirņus un

kur esmu jau izvilcis pirmās forelītes, sirds apziņa tieši klieudz, lai rakstu, jo Jūs taču jūtaties daudz lielākā svešumā tagad. [...] Patlaban sāk līt silts pavasara lietus. Esmu iesējis zālīti, un nu prieks, ka tā varēs valgumā dīgt. Ezers pārklājas ar miglu, dzird dobru motorlaivas dunonu. Agrāk Nate brauca divreiz nedēļā pāri ezeram pēc produktiem, tagad ir bodīte šinī krastā, nu atkrīt braukšanas maksa”.

Daudz kas mainījies gadu gaitā. Tomēr tādas latviskas pietur-zīmes jeb vietas saglabājušās. Un, neraugoties uz to, ka atgriezoties divas nedēļas pavadījām pašizolācijā, vortāla *Literatura.lv* grupa (Māra Grudule, Eva Eglāja-Kristsons, Ieva E. Kalniņa, Zita Kārkla, Jānis Oga, Ivars Šteinbergs, Madara Eversone, Signe Raudive), kas šajā novembrī svinēs savu piecu gadu jubileju, un šo rindu autore ir gandarīti par iespēju doties arhīvu dziļuma neizmērojamā vīlinājumā. Tikai esot uz vietas, varējām daudz skaidrāk apjaust to nozīmīgo un līdz galam nenovērtēto bagātību. Notraukuši simboliskā un tiešā nozīmē putekļus no gadu gaitā rūpīgi uzkrātajām vērtībām, jau domājam par tālākiem plāniem, par vēlmi atgriezties, strādāt un stāstīt. Un ar prieku gaidām ziņas no citām krātuvēm vai privātām rakstnieku arhīvu vietām – oriģināli dokumenti, fotografijas, liecības par radošo un gluži cilvēcisko mūžu atver pagātnes laiku un ļauj pagātnei saglabāt nākotnei.

Vortāls *Literatura.lv*, kas gadu gaitā, aizvien papildināts, precizēts, visu laiku ir pilnveides procesā, kļuvis par drošu un uzticamu digitālu palīgu, izzinot latviešu rakstniekus, plašo loku, kas atrodas ap literatūru – kritiķi, grāmatizdevēji, tulkotāji, literatūrzinātnieki utt. Tātad mūsu veikums nav tikai pašiem vien, bet saskaņojot šajā gadījumā ar Latviešu Kopības Vācijā valdi, pilnā vai daļējā apmērā ar laiku Minsterē iegūtais materiāls kļūs pieejams interesentiem. Latvijas pētnieku darbu atbalstīja Vācijas puse – *Baltisch-Deutsches Hochschulkontor*, projektu

konkursā finansiāli atbalstīja Vācijas Akadēmiskās apmaiņas dienests (DAAD) no Vācijas Ārlietu ministrijas piešķirtajiem līdzekļiem. Bez atbalsta šādas ieceres mēs nevarētu īstenot, 21. gs. ir projektu gadsimts, arī zinātnē un pētniecībā.

Māra Čāce

Iveta Derkusova

Trimdas mākslas kolekcija Latvijas Nacionālajā mākslas mūzejā

Latvijas Nacionālā mākslas mūzeja (LNMM)¹ trimdas mākslas kolekcijā ir vairāk nekā 1000 mākslas darbu. Ar lielāku darbu skaitu ir pārstāvēti autori, kuŗi devās bēgļu gaitās, jau būdami Latvijā atzīti meistari – Niklāvs Strunke, Augusts Annuss, Sigismunds Vidbergs, Ludolfs Liberts, Valdemārs Tone, Marija Induse-Muceniece, Jānis Tīdemanis un citi. Šo autoru darbi nonāca mūzejā gan pēc pašu autoru izteiktiem novēlējumiem, gan kā viņu piederīgo, mantinieku un arī trimdas sabiedrisko organizāciju dāvinājumi. Nākamo paaudžu māksliniekiem, kuŗi ieguva mākslas izglītību un veidoja savu profesionālo darbību mītnes zemēs, vairumā gadījumu mūzeja kolekcijā ir viens vai daži darbi, jo primārais mūzeja mērķis bijis nodrošināt katra profe-

¹ Bijušais "Valsts Mākslas mūzejs" nosaukumu "Latvijas Nacionālais mākslas mūzejs" iegūst 2005. gada 1. septembrī. Kopš 2010. gada 1. janvāra LNMM sastāvā iekļauti arī bijušie "Ārzemju mākslas mūzejs" un "Dekoratīvās mākslas un dizaina mūzejs".

sionāli izglītotā latviešu mākslinieka pārstāvniecību mūzeja kolekcijā. Ciešā sadarbībā ar autoriem un viņu līdzgaitniekiem (Austra Puzinas, Anna Šveica, Vija Bērziņa-Zuntaks, Lelde Kalmiņa, Ingrīda un Nikolajs Bulmaņi, Benita Cīrulle, Ilga Mieriņa un daudzi citi) attīstoties trimdas mākslas izpētei, gadu gaitā mūzeja kolekcija ir papildinājusies ar vairāku izcilu meistarību lielākām darbu kopām, kuŗās caur individuālām radošām virsotnēm esam varējuši veidot Latvijas mākslas vēsturei nozīmīgu vizuālās mākslas dokumentējumu. Ar pateicību minams ikviens dāvinājums, tos visus uzskaitīt šeit nevar, tomēr būtu jānosauc vismaz Sigurda Vīdzirkstes gleznu un zīmējumu kolekcijas dāvinājums no māksliniecēm Dainas Dagnijas un Ausmas Matcates, no mākslinieces Lidijas Dombrovskas-Larsenas dāvinājumā saņemtās 30 viņas gleznas, kā arī dāvinājums no mākslinieka Voldemāra Avena. Starp nesenašiem skaitliski lielākais ir Marijas Induses-Muceņieces un Jāņa Indusa kopumā ap 60 darbu dāvinājums, ko mūzejs saņēma no autoru bērniem Ilzes Upatņieces un Jāņa Indusa.

Savukārt ar autora testamentāru novēlējumu 2017. gadā mūzeja kolekciju papildināja 20 Rolanda Kaņepa gleznas.

Atskatoties kolekcijas veidošanās vēsturē, redzams, ka izpratne par mākslas dzīvi trimdā kā neatņemamu Latvijas kultūras vēstures daļu veidojās jau 20. gadsimta 80. gados, nodibinoties sakariem starp Latvijas un trimdas kultūras organizācijām, tomēr šajā periodā liela loma bija atsevišķu personību iniciatīvai. Pateicoties toreizējās mūzeja direktores Ināras Ņefedovas iedibinātajiem kontaktiem, 1987. gadā mūzejs saņēma pirmo lielāko mākslas darbu dāvinājumu no ASV dzīvojošajiem tautiešiem.

Mērķtiecīgs darbs pie trimdas vizuālās mākslas mantojuma apzināšanas tika uzsākts 90. gados, kad šo virzienu par mūzeja darba prioritāti izvirzīja toreizējās Latvijas Mākslas mūzeju apvienības ģenerāldirektore Ilze Konstante. LNMM trimdas mākslas kolekcijas veidošanās likumsakarīgi Trimdas mākslas kolekcija Latvijas Nacionālajā mākslas mūzejā saistāma ar divām vērienīgām izstādēm, kuŗas mūzejs organizēja, skatot trimdā un Lat-

vijā strādājošo mākslinieku darbību kopsakarībā, tādējādi izzi-
not abu mākslinieciskās attīstības līniju sakritības punktus un
apjaušot atšķirīgo. “Pirmā vispārējā latviešu mākslas izstāde”
notika Valsts mākslas muzejā 1990. gada vasarā. Tajā bija pārstāvē-
ti 79 autori ar 102 darbiem. Savukārt “Otrā vispārējā latviešu
mākslas izstāde” 1998. gada vasarā Rīgā notika jau četrās vietās
(Valsts mākslas muzejā, Izstāžu zālē “Latvija”, Ārzemju mākslas
muzejā un Dekoratīvi lietišķās mākslas muzejā), katrai veidojot
savus tematiskos akcentus. Izstādē kopā bija pārstāvēti 256 auto-
riar turpat 400 darbiem. Saistībā ar abām izstādēm radās priekš-
noteikumi, lai trimdā strādājošie autori no ASV, Kanadas, Austrā-
lijas un vairākām Eiropas valstīm atsauktos muzeja aicinājumam
dāvināt savus mākslas darbus. Pamazām muzejā izveidojās kol-
lekcija, kas ļāvusi līdz ar daudzu autoru individuālā radošā devu-
ma izzināšanu paplašināt skatījumu uz latviešu mākslas vēstur-
iskās attīstības kopainu un saredzēt dažādu mākslas veidu un
stilstisko virzienu veidošanās apstākļus. Šādā, jau vispārinošā at-
skatā, mākslas zinātniece, Dr. art. Dace Lamberga veidoja izstādi
“Latviešu māksla trimdā”², kas notika LNMM izstāžu zālē “Arse-
nāls” 2013. gada vasarā. Izstādē bija skatāmi ap 100 autoru 200
mākslas darbi, kuŗos izcilāko meistarū sniegumā atspoguļojās
vairākām trimdas mākslinieku paaudzēm raksturīgās tem-
atiskās un stilistikās iezīmes, sākot ar bēgļu gaitu izjūtām, tur-
pinot ar daudzveidīgām reālisma izpausmēm līdz latviešu māks-
slā vēlāk ienākušam abstrakcionismam un abstraktajam eks-
presionismam. Izstādes katalogs³ ir šobrīd nozīmīgākais avots
LNMM trimdas mākslas kolekcijas izziņai. Tajā ietverts

² Informāciju par izstādi skat. LNMM tīmekļa vietnē: <http://www.lnmm.lv/lv/ars/apmekle/izstades/769-latviesu-makslatrimda>

³ Latvijas māksla trimdā. Izstādes katalogs. Sast. Dace Lamberga. Rīga: LNMM; Neputns, 2013. 280 lpp.

LNMM direktores Māras Lāces raksts “Trimdas mākslas mantojums Latvijas Nacionālajā mākslas mūzejā”, kurātores Daces Lambergas pētījums “Bēgļu mākslas fenomens”, izvēsta trimdas mākslai nozīmīgāko notikumu chronika politisko norišu kontekstā, kā arī ziņas par māksliniekiem un plaša mākslas darbu attēlu izlase. Izstādes norises laikā tika sarīkota trimdas mākslas jautājumiem veltīta starptautiska zinātniska konference, un arī šīs izstādes tapšanas posmā mūzejs saņēma vairākus nozīmīgus dāvinājumus.

Paralēli lielajām kopizstādēm nozīmīgs ieguldījums trimdas autoru daiļrades iepazīšanā (vai atklāšanā no jauna) ir bijušas daudzās mākslinieku personalizstādes, kuŗas šajā īsajā pārskatā nav iespējams uzskaitīt.⁴ Līdzās mūžībā aizgājušo autoru piemiņaszstādēm liela nozīme Latvijas mākslas dzīvē ir bijusi sadarbībai ar autoriem, kuŗu radošie meklējumi vienlīdz spēcīgi rezonē gan mītnes zemes kultūrā, gan dzimtenē. Te minamas Laŗa Strunkes (1998, 2002), Juŗa Soikana (1990), Raimonda Staprāna (1991, 2006), Imanta Tillera (1993, 2018), Vijas Celmiņas (2014, 2018), Dainas Dagnijas (1995, 2004 un plānota 2021), Reiņa Zustersa un Venitas Salnājas (1996), Voldemāra Avena (2009) un citu mākslinieku izstādes.

Visos laikos mūzejam ir bijis uzdevums sabalansēt pietiekami plaŗa autoru loka pārstāvniecību kolekcijā ar noteiktu mākslinieciskās kvalitātes līmeņa uzturēšanu. Tāpat nākas ierobeŗot mūzeja kolekcijā pieņemto mākslas darbu skaitu, atsakoties no kāda autora visa daiļrades mantojuma pieņemšanas par labu

⁴ Plaŗas Mūŗībā aizgājušo autoru darbu retrospekcijas sarīkotas Niklāvam Strunkem (1989, 2018), Sigismundam Vidbergam (1990), Augustam Annusam (1993), Ludolfam Liberfam, Sigurdam Vidzirkstem (abas 1995), Kārlim Neilim (1996), Oskaram Skuŗķim (1998), Laimonim Mierīņam (2012). Notikuŗas arī Jāņa Cielava (1991), Erasta Œveica (1995), Jāņa Zuntaka, Marijas Induses-Mucenieces (abas 2006), Jāņa Kalmītes, Jāņa Lūkasa Vīntera, Valdemāra Tones (visas 2007), Gvido Brūvera (2008), Ērika Dzeņa (2011) un citu autoru darbu izstādes.

atsevišķu, nozīmīgāko mākslas darbu atlasei. Pēdējos gados mūzejs arvien biežāk meklējis iespējas līdzās dāvinājumiem, kas veido lielāko jaunieguvumu skaitu, veikt arī mērķtiecīgus trimdas autoru darbu pirkumus. Ir patiesš gandarijums par iespēju iegādāties Vijas Celmiņas, Dainas Dagnijas, Edgara Jēriņa, Raimonda Staprāna, Laņa Strunkes un Imanta Tillera darbus.

Mūzejs aizvien ir ieinteresēts kvalitatīvi papildināt savu trimdas mākslas kolekciju ar gleznām, grafikām, skulptūrām un citās tehnikās veidotiem vizuālās mākslas darbiem, lai Latvijai piederīgo mākslinieku radošā darbība tiktu pienācīgi dokumentēta, un nākamo paaudžu pētniekiem būtu visas iespējas to iepazīt un interpretēt. Tomēr lūgums visiem māksliniekiem un mākslas darbu īpašniekiem ievērot, ka lēmumu par katra atsevišķā mākslas darba uzņemšanu mūzeja kolekcijā pieņem LNMM Krājuma komisija, izvērtējot mākslas darba atbilstību noteiktiem kvalitātes kritērijiem, tā saglabātības pakāpi, kā arī skatot iespējamo dāvinājumu kopsakarā ar mūzejā jau esošiem konkrētā autora darbiem.

Lai sazinātos ar Latvijas Nacionālo mākslas mūzeju par iespējamiem mākslas darbu dāvinājumiem, lūgums rakstīt LNMM direktora vietniecei krājuma darbā Ivetai Derkusovai uz e-pastu iveta.derkusova@lnmm.lv vai zvanīt + 371 67325021. Pasta adrese: Jaņa Rozentāla laukums 1. Rīga, LV-1010, Latvija.

Vēstulē lūgums norādīt ziņas par mākslas darbu/-iem (autors, nosaukums, darināšanas gads, tehnika, izmēri) un pievienot mākslas darba fotografiju/-as, kā arī informēt par īpašnieku, kuram ir tiesības rīkoties ar mākslas darbu un slēgt dāvinājuma līgumu. Mūzejs būs pateicīgs par jebkādu papildu informāciju par mākslas darba vēsturi, tapšanu u.c. apstākļiem, ko uzskatāt par svarīgiem.

Gunta Jaunmuktāne

“Domāju un jūtu latviski, un īsti pilnīgi tomēr varu izteikties – tikai latviski” (Indra Gubiņa)

*Rakstnieces Indras Gubiņas rokrakstu fonds Latvijas
Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkā*

“... tie mirkļi, kad varam justies daļa no kā lielāka, liekas bezgala dārgi. Šāda sajūta parasti rodas kopīgos svētkos, kad mūs sasniedz kopīgi prieki vai sāpes, kad mēs kopīgi varam ar dziesmām vai dzejām dzīvot, dzīvot savā latviskā skanēšanā. Ja tad sajūtu, ka tiešām no mana darba citam kas ticis, tad tāds mirklis ir tiešā atmaksa par darīto, jo dzīvot man nozīmē – ņemt un dot,” tā rakstniece Indra Gubiņa rakstīja 1976. gadā.

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas Rokrakstu krājumā jau no 1994. gada glabājas rakstnieces Indras Gubiņas (dz. Bencone; 1927.8.VIII – 2017.12. XII), pašas dāvināts, rokrakstu fonds, kas vēlāk papildināts 2000. un 2009. gadā un pēc viņas nāves, tuvinieku dāvināts, 2019. gadā.

Indra Gubiņa dzimusi Līvberzes pagastā, augusi un skolotusies Jelgavā, kur sāka izglītība Jelgavas skolotāju institūtā. 1944. gadā kopā ar ģimeni emigrējusi uz Vāciju, kur pēc dažiem gadiem beigusi Lībekas latviešu ģimnaziju. Vēlāk viņa atmiņās pieminēja, ka “Vācija bija bēgļu pārpildīta, uzturs nepietiekams” un viņām ar māsu Birutu, “pēc trīs gadu badošanās, vajadzēja kaut kur – paēst”. Tāpēc kā Eiropas brīvprātīgās strādnieces

abas devās uz Angliju, kur strādāja tekstilfabrikā un birojā. “1950. gada rudenī apprecējos ar valmierieti Gunāru Gūbinu. Tā kā tas neizklausījās latviski, gaŗumzīmi nometu un tā iznāca Gūbina vietā Gubiņa.” Šajā laikā viņa arī sāka rakstīt un savus tēlojumus un apceres sūtīt *Londonas Avīzei*.”

1952. gadā jaunā Gubiņu ģimene pārcēlās uz Kanadu, Toronto. Strādādama birojā, vakaros Indra Gubiņa apmeklēja rakstniecības kursus pie Toronto Universitātes un turpināja rakstīt dzejoļus, stāstus un pat romānu, ko publicēja periodikā. Eiropas ceļojumā gūto iespaidu ierosināta, jaunā rakstniece sāka studēt mākslas vēsturi un pabeidza Toronto Universitātē Mākslas zinātņu fakultāti, iegūstot bakalaura gradu mākslas zinātnē (1963) un, turpinot studijas, arī bibliotēku zinātnēs (1968). Turpmākie darba gadi aizritēja Toronto Mākslas galerijā, Toronto Universitātes Mākslas departamentā un Toronto Universitātes bibliotēkā, vēlāk avīzes *Latvija Amerikā* izdevniecībā. Rakstniece aktīvi piedalījās dažādos trimdas dzīves pasākumos, rakstnieku cēlienos un atsevišķos viņas daiļradei veltītos sarīkojumos dažādās zemēs un pilsētās – Kanadā, ASV, Anglijā, Dānijā,

Vācijā, Zviedrijā, Austrālijā, Venecuēlā u.c. Kopš 1960. gada Indra Gubiņa sastāv korporācijā Gundega.

**Draudzība ar rakstnieku
Gunaru Janovski**
(1916.8.II - 2000.27.IV)

Dzīvodama Kanadā, Indra Gubiņa vienu gadu uzņēmās *Daugavas Vanagu Mēnešraksta* literārās daļas vadību. Meklējot rakstus Mēnešrakstam, aizsākās sarakste ar rakstnieku Gunaru Janovski.

Pirmajai 1964. gada 28. oktobrī sūtītajai vēstulei drīz sekoja Janovska atbilde, un pamazām aizsākās sarakste, kas ilga 35 gadus, līdz pat 2000. gada janvārim.

Misiņa bibliotēkas rokrakstu fondā glabājas 331 Indras Gubiņas vēstule Gunaram Janovskim no 1964. gada 28. oktobra līdz 2000. gada janvārim un 319 atbildes vēstules. Plašā, interesantā un ļoti vērtīgā sarakste atklāj gan Anglijas un Kanadas kultūr-vēsturiskos notikumus, gan abu rakstnieku personiskos pārdzīvojumus, atziņas, šaubas un stāstījumus par dažādiem ar literātūru un rakstniekiem saistītiem notikumiem u.c.

Vēstuļu draugi cenšas viens otru gan uzmundrināt, gan reizēm arī pazobot, piemēram, Gunars Janovskis 1965. gadā: *“Jūsu vēstules lasot, reizēm tā vien liekas, ka Jūs – liels, pieaudzis un slavens sievišķis – kaut kur dziļi (es nezīnu, kā to lai sauc: sirdī vai dvēselē skan banāli) [...] tātad: kaut kur dziļi esat vēl tīrais bērns, kas sapņainām acīm raugās pasaulē, gaida brīnumu un brīnās,*

kāpēc tas nenāk. Pie tam Jūs lāga nemaz nezināt, kāds šis brīnums lai izskatītos un ko Jūs īsti iesāktu, ja tas piepeši nāktu. Bet tā jau ir mūsu – sapņotāju priekšrocība (varbūt arī nelaime), ka mēs it kā dzīvojam divas dzīves, esam gluži laimīgi vienā un gaužām izmīsuši otrā. [..]

Vai es sapostīju Jūsu ilūzijas? Reizēm der mazliet paņirgt un pasmaidīt. Tas palīdz atrast lietu pareizos samērus.”

Indras Gubiņas vēstules ir emocionālas, brīžiem depresīvas, brīžiem uzmundrinošas. Daži atzinumi no rakstnieces vēstulēm:

“Un ir tādas sāpes, ko es nevaru izraudāt uz vīra pleca. Tā es te smoku pati sevī, un jau gadiem ir bijis tā, ka Tu esi vienīgais, kam tā visu uzticu, kam uzkrauju reizēm savu smagumu vai mēģinu iedot prieku.”

“...man allaž licies, ka tava draudzība manā mūžā ir viena no skaistākajām dāvanām.”

“Redzi – un es pavisam skaidri tagad zinu, ka es neesmu rakstniece, es tikai par tādu esmu izlikusies. Kaut kāda dzirkstelīte jau manī ir bijusi, bet pārsvarā gan – organizētība un darba griba. Ar gribu var daudz, to Tu zini! Tagad es varu par sevi pasmieties, un man nesāp, ja to dara arī citi.”

“Cik zinu, Tev kādi darbi tiekot pašlaik Rīgā gatavoti. Kaut nu tā būtu! Tur, Gunār, ir lasītāji, tur mūsu darbi neizputēs visos vējos, bet paliks. Vienalga, kuŗā bibliotēkā. Un, ja izdos tur, ja cilvēki Latvijā varēs pirkt, tad – kāds eksemplārs kaut kur paliks vēl krietni ilgi! [..] Kas būs pēc mūsu nāves – tas uz mums, kā cilvēkiem, vairs neattieksies. Dzīvos (ja dzīvos) darbi.”

“Tu vari tikt pāri savam īgnumam, savam rūgtumam, Tev būtībā ir gaiša sirds, tikai ļauj tai atraisīties. Domā gaiši! [..] Gunār, Tu esi vajadzīgs latviešiem.”

“Ņem katru dienu ar tās prieku un gaismu. Un tici man, katrā dienā ir gan gaisma, gan prieks. Mēģini to saskatīt. To Tu vēl vari.

[..] *Esi pateicīgs par tiem aizvadītajiem gadiem, par tiem rītiem, kad Tu atmosties, vēl esi un jūti dienu! Dziedi! Dziesmās ir tik daudz spēka un gaišuma, un Tev ir tik laba balss. Ej pa ceļu, pa mežu, staigā pa istabu un dziedī! Domā – ka Tu dziedī man, un tīci – es dzirdēšu. Ir tādas balsis, ko dzird pāri tālumiem.”*

“Mūsu vēstulēs jau nav nekā tāda, ko nevarētu citiem rādīt, un, ja Tu piekristu, ka vēstules aiziet uz Misiņa bibliotēku, varbūt tur tām būtu kāda nozīme. Kas zina, varbūt kaut kad nākotnē kāds rakstīs disertāciju par Tevi vai mani, varbūt meklēs trimdīnieku dzīvi. Tavās vēstulēs bija vērtīgi apraksti par Gunti Zariņu, Pēteri Aigaru – par tiem skandāliem ap viņiem un Londonas Avīzi.”

Atkal Latvijā

1975. gada pavasarī Indra Gubiņa pošas ceļā uz Latviju. Gunars Janovskis vēstulē silti iesaka neņemt līdz savas grāmatas, jo uz robežas tas slikti var beigties, bet rakstniece jau ir izlēmusi: “Neraizējies par tām grāmatām, es to lietu darišu tāpat kā Zīverts, izlasīju viņa autobiogrāfijā. Grāmatas kofeļa virsū, lai tūliņ redz. Pase rokā – es esmu autors. Ja kāda vēstule no kāda “sakarnieka” – parādu. Man ir vēstule no Fundamentālās bibliotēkas, kuļā viņi prasa manus darbus. Tā rakstīta kādā 1968. vai 69. gadā, bet viņi nav gadu uzrakstījuši. Vēstules blanka krieviski un latviski – skaidrs, ka oficiāla būšana. Dikti labs papīris. Ja tas nelīdzēs, tad vismaz pierādīs, ka nekādu šmuguli netaisu.”

Un tā pirmo reizi pēc 30 gadiem 1975. gada maija beigās, jūnija sākumā Indra Gubiņa kopā ar meitu Noru atkal ir Rīgā. Vēl no Maskavas, mājupceļā, viņa vēstulē Janovskim raksta, cik ļoti sāp šķiršanās no Latvijas, cik dziļi sāp viss redzētais, un apraksta, kā pēdējā brīdī abas ar meitu aiznesušas atvadu sveicienu – sarkanās rozēs un vienu lielu, baltu nelķi un nolikušas uz Brīvības pieminekļa malas.

1990. gada 29. janvārī Indra Gubiņa raksta Latvijas Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas direktoram Jurim Koktam atbildes vēstuli, kurā izsaka pateicību par sniegtajām ziņām par Misiņa bibliotēku un viņas grāmatām. Vēstulei rakstniece arī pievienojusi īsu savu biografiju, dzejoli rokrakstā un divas savas fotografijas. Turklāt dzejolis “Vien pašiem glabāt” no krājuma “Vai ilgi vēl” veltīts Fundamentālai bibliotēkai:

*Nav jau svešniekiem daļas,
vai būsīm nākotnē mēs.
Vien pašiem, pašiem mums glabāt
tos graudus no pagātnes.*

1991. gada 2. augustā steigā Indra Gubiņa kladītē ieraksta: “Es atstāju savu māju – varbūt es braucu mājai pretim. Pēc 15 minūtēm man būs pakaļ – lidošu uz Rīgu. Ne esmu priecīga, ne bēdīga. Vienaldzīga. Mājas – ne īsti šīs – ne tās tur vairs. Savāda sajūta – tā kā darītu ko aplamu. Šajā mājā nodzīvoti 27 gadi. Tajā – Latvijā – nepilni 17. Un nu es aizbraucu.” Bet jau 23. septembra vēstulē Janovskim priecīgi ziņo: “Latvijā paguvu būt 2 pilnas nedēļas, ļoti pārlādētas ar tikšanos, ar braukšanu pa dažādām vietām. Bet nu vismaz varu teikt, ka esmu redzējusi Latviju. Līdz šim jau tikai pazinu Jelgavu un Rīgas jūrmalu, drusciņ – Rīgu. Cik skaists ir Piebalgas rajons! Un kas par latviskiem cilvēkiem ir Kurzemē. Tur jau tajā laikā visi ceļu uzraksti bija – tikai latviski, krieviskie bija pārkrāsoti! Redzēju daudz, satiku daudz, izbaudīju cilvēku sirsnību, bet – dīvainā kārtā pārbraucu un skaidri jūtu, ka mana mīlestība uz manu zemi un tautu dīvainā veidā ir saplakusi. Vismaz pašlaik, šādos apstākļos es tur negribētu būt. Nav nekāda varonība nevajadzīgi apmainīt normālus dzīves apstākļus pret nenormāliem. Nevienam no tā nekāda labuma nebūs. Un – man liekas, ka esam par ilgu dzīvojuši ārpusē, esam svešāki tur, nekā te, kā cilvēki, kā indivīdi mēs tur nevienam neesam vajadzīgi. Vajadzīgi ir jaunie, kas var mācīt, strādāt, rādīt

Ciemojoties laikraksta Literātūra un Māksla redakcijā Rīgā, 1991. gada vasarā. No kreisās: Ligita Kovtuna, Indra Gubiņa, Māris Čaklais. Otrā rindā: Guntars Pupa, nezināms, Lija Brīdaka un Gunārs Janaitis

un radīt. Un visa tā grāmatu lieta – arī man tagad pilnīgi vienaldzīga. Kaut kā liekas – viss par vēlu! [..] Es pašlaik jūtos tāds nokaltis zieds.”

Un tomēr Indra Gubiņa Latvijā viesojās arī 1994. gada jūnijā, pabija arī Misiņa bibliotēkā un bija apmierināta, redzot krātuvē savas un citu trimdinieku grāmatas. Bet – vēstulē Janovskim: “Rīgā tas krievu daudzums, nepieklājība, nevīžība – nē, nē, kaut kas manī sašķīda pavisam. Par ilgu esam bijuši projām, mēs nepiederam ne tur, ne te!”

Pēdējā ciemošanās notika 2000. gadā. Janvāra vēstulē Sarmītei un Gunaram Janovskiem viņa atklāj, ka vasarā cer aizbraukt uz Latviju, jo “.. gribas aizbraukt vēl – patiešām pēdējo reizi, kamēr vēl spēju. Manu grāmatu izdošana te vai tur, man kļuvusi vienaldzīga. Zinu, ka visi mani darbi ir Akadēmiskajā bibliotēkā, arī

šur tur citur, tātad gluži pazuduši tie nebūs, arī ja Latvijā paliktu tikai daži eksemplāri.” Un tā 25. maijā rakstniece ielidoja Rīgā un pirmdien, 29. maijā, viesojās Misiņa bibliotēkā, lai atkal aplūkotu savu devumu bibliotēkai un nodotu glabāšanai saraksti ar Gunaru Janovski.

“Kā es sāku dzejot”

Ar šādām pārdomām rakstniece dalījās 1995. gadā “Straumēnos” un Rakstnieku cēlienā Anglijā: “Ar to dzejošanu bija tā: mums jau no pašas mazotnes mamma lasīja visādus pantīņus, un tad vidējā māsa – apmēram divpadsmit gadu vecumā sāka rakstīt pati – tādus par tēvzemes mīlestību, par saules skaistumu! Ja viņa – tad es arī! Tikai manējie bija daudz pesimistiskāki, tādi, kas droši vien atkal dotu psihologiem darbu. Piemēram – paraugs, ko esmu rakstījusi vienpadsmit gadu vecumā: ko droši vien uzrakstīju, kad vecākā māsa mani iedunckāja vai bija kaut ko atņēmusi:

*“Aizdegtas, kad zvaigznes mirdz,
iesim projām, mana sirds,
Mums nav vietas šai zemē –
Nāc man līdzī pazemē.
Kad pār zemi viesuls joņos,
tad mūs kaps būs vienos kroņos.”*

Misiņa bibliotēkas Rokrakstu krājumā Indras Gubiņas fondā glabājas vairāk nekā 400 dzejoļu – gan atsevišķas lapiņas, gan daudzas piezīmju grāmatiņas ar dažādos gados rakstītu dzeju. Dzejoļi ir gan autores rokrakstā, gan mašīnrakstā un pēc pašas rakstnieces rakstītā – daudzi ir nepublicēti grāmatās, daži pārstrādāti publicējumos periodikā.

Trimdā tapušas arī dziesmu kompozīcijas ar Gubiņas tekstiem: laika posmā no 1962. – 2003. gadam tapušas 26 dziesmas

jauktaam korim, vīru korim, sieviešu korim, solo, duetam u.c. Starp komponistiem minami Jānis Norvilis, Alberts Jērums, Jānis Kalniņš, Helmers Pavasars, Gunars Nāgels un citi.

Sarakste

Rakstnieces vēstuļu draugu loks ir bijis ļoti plašs. Viņai rakstījuši: Ernests Aistars, Jānis Anerauds, Ilgonis Bērsons, Ēvalds Dajevskis, Vija Jugāne, Benedikts Kalnačs, Valija Ruņģe, Gunars Saliņš, Lidija Dombrovska, Teodors Tomsons, Dzidra Zeberīņa un daudzi citi.

Īpaši atzīmējama ir savstarpējās sarakstes kopa, kurā ietilpst gan Indrai Gubiņai rakstītās vēstules, gan viņas sūtīto vēstuļu kopijas, piemēram, sarakste ar Māru Celli, Sarmīti un Valdi Gertneriem, Zintu Aistari, Valdi Bajāru, Gunāru Gubiņu, Jāni Liepiņu, Olgu Lisovsku, Laumu Reinfeldi, Zigmundu Skujiņu, Eglonu Spēku, Anšlavu Eglīti un citiem.

Fotografijas, zīmējumi

Vairāk nekā 250 fotografijās aplūkojama ne tikai Indra Gubiņa dažādās dzīves situācijās, bet arī rakstniece kopā ar daudziem draugiem – rakstniekiem, māksliniekiem un mūziķiem. Līdz šim mazāk redzēti ir viņai veltītie šarži.

Interesantas ir Regīnas Čerņavskas un Gundegas Cennes zīmētās dažādās oriģinālilustrāciju variācijas Indras Gubiņas piecām grāmatām: “Pār plašu jūru”, “Ar gliemežvāku”, “Ar ēzeli uz akropoli”, “Dziesma, tevī esmu”, “Kaza kāpa debesīs”.

Raksti un sīkmateriāli

Indras Gubiņas dzīves un daiļrades pētniekiem saistošas un intriģējošas ziņas var atklāties, izpētot viņas piezīmes, līgumus, autoratlīdzības, rakstniecei veltītos apsveikumus un citus materiālus.

Zināmu priekšstatu par Gubiņas interešu loku liecina gan viņas raksti par dažādām tēmām, kas tapuši laika posmā no 1966. līdz 2015. gadam, gan literāras pārdomas un esejas, gan apceres par trimdas literāriem jubilāriem, piemēram, astoņdesmitgadniekiem Ēriku Dzeni un Ingrīdu Viksnu un citiem.

Izpētei nozīmīgas ir arī dažādu autoru kritikas, recenzijas un raksti par rakstnieces daiļradi kopumā un par atsevišķiem viņas romāniem, stāstu krājumiem un dzeju grāmatām.

Kaut arī Indra Gubiņa reizēm vēstulēs uzsvēra, ka viņa nav rakstniece, bet ir tikai cilvēks, kam patīk rakstīt un lasīt savus darbus, tomēr sabiedrība un literārās organizācijas ir lēmušas citādi, un rakstniece par saviem literāriem darbiem saņēmusi dažādus apbalvojumus:

1973. gadā – PBL Kanadas kopas balva prozā par stāstiem “Ar diviem punktiem teikums”

1979. gadā – J. Jaunsudrabiņa balva prozā par romānu “Iztiksim bez mēness”

1987. gadā – PBLA Kultūras fonda Kr. Barona prēmija par romānu “Uz akmeņa stāvēdams”

1993. gadā – K. Goppera fonda balva par ceļojumu stāstiem “Ar ēzeli uz akropoli”

1994. gadā – PBLA Kultūras fonda balva par romānu “Vai slidēja mākonis”

1999. gadā – PBLA Kultūras fonda balva par dzejoļu krājumu “Dīvaina spēle”

2004. gadā – PBLA Kultūras fonda atzinības raksts par romānu “Sārtā svītra debesīs”

2010. gadā – PBLA Kultūras fonda Kr. Barona prēmija par stāstījumiem “Vēlreiz turp un atpakaļ”

Ir nodzīvots bagāts, ražīgs mūžs, uzrakstītas divdesmit septiņas grāmatas (divi dzejoļu krājumi kopā ar Gunaru Janovski), vairākas grāmatas izdotas atkārtoti vai arī publicētas dažādās izdevniecībās. Daudz ceļots, daudz rakstīts. Un tagad – gan grāmatas, gan rokraksti ir atgriezušies mājās – Latvijā, lai priecētu laiku laikos.

*“Mums vajag vairāk mīlestības, Dievs.
Tās nepietiek. Tās tiešām nepietiek.”*

Indra Gubiņa

*Kur sūtīt
vēstures
licības?*

TRIMDA UN JELGAVAS MŪZEJS

Adrese: Akadēmijas ielā 10, Jelgava, LV – 3001

Aldis Barševskis, Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas mūzeja
galvenais krājuma glabātājs

E-pasts: aldis.barsevskis@muzejs.jelgava.lv

Tālrunis: +371 63021855

Mājaslapa: jvmm.lv

Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas mūzejs (JVMM) savā krājumā glabā ievērojamu skaitu (vairāk kā 80 000 pamatkrājuma vienību) vēstures un mākslas licību gan par Jelgavas, gan visas Latvijas kultūrvēsturisko mantojumu no aizvēstures līdz mūsu dienām. Jelgavas mūzeja krājumā ir arī trimdas latviešu licības par vēstures un mākslas norisēm. Tās mūzejs ieguvis galvenokārt jau 20. gs. 90. gados un 21. gadsimta sākumā kā dāvinājumus pēc LR neatkarības atjaunošanas. JVMM Atmodas gados viens no pirmajiem apzināja materiālus par Latvijas brīvvalsts prezidenti-em un to dzimtām, veidoja izstādes un pasākumus.

Laika gaitā mūzejs saņēma dāvinājumus no Čakstu un Zem-galu dzimtu piederīgajiem. Tāpat pamazām ieguvām materiālus

arī par Albertu Kviesi, taču joprojām, iespējams, ārpus Latvijas vēl būtu atrodamas vērtīgas liecības par šiem valstsvīriem. Tāpat ir ļoti maz materiālu par Jelgavas pilsētas galvu Ādolfu Neilandu, Hugo Štolcu, Kristapu Frickausu, Kārli Holcmani un Pēteri Godmani, kā arī citiem Jelgavas pašvaldības ievērojamiem darbiniekiem 20. gs. 20. un 30. gados.

Jelgavas muzeja krājumā ir vairāku trimdas mākslinieku darbi (piemēram, L. Dombrovska-Larsena, F. Linde, **Viestarts Aistars**), V. Tepfera bibliotēka, kas nākusi no Izabellas Cielēnas (Zviedrija), kuŗa arī dāvinājusi gan Ģederta Eliasa gleznas, gan Maijas Cielēnas vēstules u.c. dokumentus un tēlniecības darbus, citus Eliasu un Cielēnu dzimtas materiālus. Esam atvērti arī turpmākiem vērtīgu mākslas darbu dāvinājumiem, jo īpaši latviešu vecmeistaru radītiem. Īpaši svarīgi Jelgavas muzejam allaž bijuši novadnieku un ar Ģedertu Eliasu saistītu mākslinieku (Ģ. Eliasa audzēkņu) mākslas darbi.

Pašlaik Jelgavas muzejs ir ļoti ieinteresēts krājumā iegūt vērtīgas liecības par 1944. gada vasaras traģiskajiem notikumiem:

Jelgavas aizstāvēšanas kaujām, pilsētas iedzīvotāju un bēgļu likteņiem. Tāpat mums trūkst fotografiju par Jelgavu īsi pirms pilsētas sagraušanas, proti, 1943. gadā un 1944. gada pirmajā pusē (ielas, arhitektūras pieminekļi, panorāmas skati, arī sadzīve – ģimenes svētki, skolas izlaidums, kāzas, kristības u.c. godi, talkas u.tml.). Mūzejā un vispār Latvijā gandrīz nav atrodamas vizuālas liecības par Jelgavas ievērojamāko sabiedrisko ēku un dievnamu interjeru (Jelgavas latviešu biedrība, bankas, “Kružoks”, Pils kino, Virsnieku klubs, pilsoņu dzīvokļi, aptiekas, Jelgavas rātsnama iekštelpas). Nemaz nav vizuālo liecību par Nikolaja (Vienības) baznīcas un Reformātu baznīcas iekšskatu, Sv. Annas baznīcas vitrāžām, Jelgavas sinagogām. Ļoti maz fotografiju par Svētes (Bisenieka), Dobeles, Uzvaras un Mātera ielu (īpaši mūsdienu Jelgavas autoostas rajonā). Ļoti interesētu tā laika Jelgavas aerofotografijas. Jelgavas un Zemgales vēstures lapaspuses mums saglabājušas maz ziņu un dokumentu par vācbaltu izceļošanu 1939. – 1941. gadā. No Jelgavas izceļoja ap 2500, bet no Zemgales kopā ap 5000 vācbaltiešu. Jelgavas mūzejam ir nepieciešamas fotografijas, cilvēku atmiņas u.c. materiāli par šo tēmu. Ceram, ka trimdnieku ģimenēs tādi varētu būt saglabājušies un jūs gribētu dalīties ar mums. Mūzejs priecāsies arī par fotoattēlu digitālām kopijām.

Vēl mūzeja krājumā būtu nepieciešami materiāli par Jelgavas skolām, īpaši mazākumtautību (poļu, ebrēju, lietuviešu, krievu) un, protams, jo īpaši Hercoga Pēterā ģimnaziju (arī šīs ēkas iekšskati, aprīkojums, skolotāju istaba, direktora kabinets, bibliotēka – tā visa mums trūkst). Jelgavas mūzejs mājā pēc kara atjaunotajā *Academia Petrina* ēkā, bet nav izdevies ne ģimnazijas absolventu un pedagogu atmiņās, ne fotoattēlos noskaidrot četru antīko filozofu krūšu tēlu ēkas fasādes nišās vārdus (izņemot Aristoteli, kuŗa biste atjaunota un uzstādīta vecajā vietā). Varbūt tomēr kādam no trimdā mītošajiem latviešiem, kas mācījušies Hercoga Pēterā ģimnazijā, atmiņā saglabājusies informācija par šo filozofu

bistēm, varbūt kādā ģimenes albumā vēl ir atrodami labas kvalitātes attēli.

Mūzeja krājumā plaši pārstāvēti materiāli par 3. Jelgavas kājnieku pulku, bet nav nekādu ziņu vai fotogrāfiju saistībā ar Jelgavas 16. aizsargu pulku. Jelgavas pilsētas un novada teritorijā darbojošos aizsargu darbība mūzeja ekspozīcijā nav atspoguļojama. Mūzeja speciālisti būs ļoti pateicīgi par fotogrāfijām, formas tērpiem (vai to daļu), nozīmēm, kokardēm, vimpļiem utt.

Jelgavā bija Buru lidotāju skola, aerodroms un senas aviācijas tradīcijas (jau kopš 1911. gada). Arī šādu materiālu mūzejā nav. Varbūt atmiņas, fotogrāfijas u.c. materiāli par šo tēmu ir saglabājušies trimdinieku ģimenēs, privātajos arhīvos. Jānis Akermanis – slavenais latviešu aviokonstruktors, kuŗš atstājis dziļas pēdas ASV un pasaules aviācijas vēsturē, ir jelgavnieks. Varbūt trimdā ir atrodami materiāli par viņu, viņa dzīvi un darbību, radīniekiem?

Jelgavas mūzeja pienākums ir ne tikai glabāt Jelgavas vēstures liecības, tostarp arī minētās, bet ar tām iepazīstināt sabiedrību, audzinot jelgavniekos cieņu pret saviem izcilajiem novadniekiem, lokālpatriotismu jauniešos, populārizēt Latvijas sabiedrībā stāstu par Jelgavas pilsētas spožumu pagātnē un pilsētas izaugsmi mūsdienās. Šo darbu kavē “baltie plankumi” mūzeja krājumā, jo ar faktu zināšanām vien ir krietni par maz, lai pilnvērtīgi un vispusīgi mūzeja ekspozīcijā atspoguļotu pilsētas bagāto, bet brīžiem ļoti skumjo vēstures gaitu.

Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas mūzejs cer uz jūsu atsaucību un būs ļoti pateicīgs par vēlēšanos dalīties ar mums, līdzdarbojoties mūsu mūzeja krājuma papildināšanā un ekspozīciju pilnveidošanā. Neaizmirsīsim, ka arī sīkumi ir svarīgi. Turklāt visu dāvinātāju vārdi un labie darbi paliek vēsturē.

JELGAVAS PILSĒTAS BIBLIOTĒKA
(līdz 2016. gadam – Jelgavas Zinātniskā bibliotēka)

Adrese: Akadēmijas iela 26, Jelgava, LV-3001

Andra Poorta, Jelgavas pilsētas bibliotēkas

Informācijas nodaļas vadītāja.

E-pasts: Andra.Poorta@biblioteka.jelgava.lv

Tālrunis.: 63007747; +371 26367743

Mājaslapa: www.jelgavasbiblioteka.lv

20. gadsimta 90. gadu sākumā līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu uzplauka Jelgavas pilsētas bibliotēkas sadarbība ar trimdas tautiešiem. Trimdas tautieši organizēja tūkstošiem grāmatu sūtījumu Latvijai, tai skaitā mūsu bibliotēkai. Interese par trimdas literātūru bija milzīga, jo trimdā rakstītais pavēra jaunu, iepriekš nezināmu redzesloku. Bibliotēkas darbiniekiem toreiz bija liels pārsteigums, cik bagāta un daudzpusīga ir bijusi trimdas izdevējdarbība. Ja padomju gados trimdas literātūrai varēja piekļūt vien atsevišķi literātūras pētnieki, tad 20. gadsimta 90. gados ikviens, kam bija interese, varēja plašo un daudzveidīgo trimdas literātūru iepazīt.

Trimdas autori bija ieinteresēti braukt uz Latviju, stāstīt par savu pieredzi, turklāt Latviju apciemot viņus aicināja vēl dzīvi esošie radnieki. Tolaik Jelgavas pilsētas bibliotēkas sarīkojumu organizatore bija Elza Mīstere, kas organizēja vairākas tikšanās ar trimdas autoriem. Šie sarīkojumi bija ļoti apmeklēti un sirsnīgi, tos vadīja latviešu valodas skolotāja no Zaļeniekiem Liliāna Štaure. Līdz ar trimdas rakstnieku apmeklējumiem bibliotēkas krājumā ielūda dažādi autoru dāvinājumi. Bez trimdas autoru grāmatām ieguvām arī dažādas atmiņas, fotogrāfijas, rokrakstus – taču pārsvarā kopijas. Visi šie materiāli glabājas Jelgavas pilsētas bibliotēkas Novadpētniecības un seno izdevumu krājumā, ir aprakstīti bibliotēkas elektroniskajā kopkatalogā un pieejami ikvienam interesentam.

Bibliotēkas krājumā ir dažādi materiāli par 14 trimdas personām, pārsvarā kultūras un sabiedriskiem darbiniekiem, kam bijusi saistība ar Jelgavu un novadu. Viens no vērtīgākajiem tā laika dāvinājumiem bija rakstnieka Žaņa Unāma arhīvs, plašs un vērtīgs rokrakstu krājums, taču to Jelgavas pilsētas bibliotēka nodeva Latvijas Nacionālajai bibliotēkai, kurā ir vislabākie resursi, lai šādus materiālus atbilstoši apstrādātu un glabātu.

Bibliotēkas krājumā ir materiāli par Aistaru dzimtu – gleznotāja Viestarta Aistara, rakstnieka Ernesta Aistara un dzejnieces Zintas Aistaras īsas biogrāfijas, darbu recenziju kopijas, fotogrāfiju kopijas, darbu kopijas, arī pieci Viestarta Aistara gleznu oriģināli. Tāpat dzejnieces Indras Gubiņas, Leonijas Ozolkalnes, Lolitas Gulbes, Ritas Gāles darbu kopijas, fotogrāfiju kopijas no privātā arhīva, kā arī informācija par citiem diasporas pārstāvjiem. Taču visiem šiem materiāliem piemīt fragmentāra daba, tos nevar uzlūkot par visaptverošiem un pilnīgiem novadnieku arhīviem.

Viena no vērtīgākajām krājuma daļām ir bibliotēkas darbinieku un Jelgavas latviešu biedrības pārstāvju sarakste ar dia-

sporas latviešiem, kas ir spilgta un vērtīga liecība par 20. gs. 90. gadu bibliotēkas sadarbību ar diasporu, sava laika raksturotāja. Ja diasporas rīcībā ir kādas liecības par sadarbību ar bibliotēku, esam ieinteresēti oriģinālu vai kopiju iegūšanā.

Saistībā ar mūsu arhīvos esošajām fotokopijām – liela daļa šo fotoattēlu ir kopētas ar savā laikā pieejamu tehniku un nav apmierinoša kvalitātē, līdz ar to esam ieinteresēti iegūt fotogrāfiju digitālās kopijas, kas skenētas no oriģināla atbilstošā izšķirtspējā.

Saistībā ar bibliotēkas vēstures pētniecību esam ieinteresēti ziņās par bibliotēkas pārziņa (no 1925. gada līdz 1944. gadam) Ēvalda Ļucis dzimtas gaitām pasaulē.

Jelgavas pilsētas bibliotēka kā reģiona galvenā bibliotēka ir ieinteresēta novadpētniecības krājuma papildināšanā, interesējas par novadniekiem Latvijā un ārpus tās, īpaši fokusējoties uz personas saikni ar Jelgavu un novadu, interesē fotogrāfijas un atmiņu pieraksti un ieraksti saistībā ar iepriekšminēto. Taču jebkuŗu materiālu apstrādē un saglabāšanā, ja tas nepieciešams, sadarbojamies ar Latvijas Nacionālo bibliotēku, kā arī Latviešu Folkloras krātuves digitālo arhīvu *garamantas.lv*, kas šobrīd nodrošina ilglaicīgu platformu resursu apstrādāšanai, saglabāšanai un plašai pieejamībai.

VALMIERAS MŪZEJS

Adrese: Bruņinieku iela 3, Valmiera, LV-4201

Indra Vilistere, Valmieras muzeja krājuma nodaļas vadītāja

e-pasts: *indra.vilistere@valmiera.lv*

Tālr. +371 64207635

Mājaslapa: *valmierasmuzejs.lv*

20. gadsimta astoņdesmito gadu vidū, pateicoties toreizējā Valmieras novadpētniecības muzeja filiāles vadītāja Laimoņa Liepnieka (1927 – 2001) aktivitātēm un ilgstošas sarakstes ar trimdā dzīvojošo gleznotāju Jāni Kalmīti (ASV, 1907 – 1996), tika panākta vienošanās par J. Kalmītes 80 gadu jubilejas izstādi, kuŗā tiktu eksponēti autora uz dzimteni atsūtītie darbi. Izstādi atklāja 1987. gada 16. maijā. Pēc izstādes daļu no darbiem J. Kalmīte uzdāvināja Valmieras muzejam un Valsts mākslas muzejam Rīgā. 1997. gadā gleznotāja Lelde Kalmīte mūsu muzejam dāvināja vēl 45 tēva darbus; daļu no tiem eksponēja J. Kalmītem veltītajā gleznu ekspozīcijā (atklāta 1998. gadā, turpinājās līdz 2004. gadam). Pēc izstādēm 2007. un 2017. gadā, muzejā glabājas 68 gleznas, vēstules, dokumenti.

1995. gada rudenī pēc diplomāta, juridisko zinātņu doktora Viļa Māsēna (ASV, 1902 – 1964) meitas Liliānas Ivonnas Māsēnas pilnvarojuma, Māsēnu dzimtas pārstāvis – Valmieras Drāmas teātra režisors Agris Māsēns mūzejam nodeva 67 vienības: oriģinālfotografijas, vēstuļu un dokumentu kopijas, vizītkartes par V. Māsēna gaitām Latvijas diplomātiskajā dienestā pirms Otrā pasaules kara un Apspiesto Eiropas nāciju asamblejā (ACEN) līdz 1964. gadam. Mūzeja krājumu papildināja arī kopija Heidelbergas universitātē aizstāvētajam V. Māsēna diplomdarbam “Latvijas starptautiskās tiesības” (1948.), kas jo īpaši par pētniekiem var kalpot kā interesants izziņas avots. Jaunieguvumi bija apskatāmi Vilim Māsēnam veltītajā piemiņas izstādē 1995. gada novembrī.

Interesants ir stāsts par novadnieka – gleznotāja Rūdolfa Voldeņāra Vītola (ASV, 1904 – 1980) darbu atgriešanās dzimtenē: mākslinieka dzīvesbiedre Olga Vītols (ASV, 1903 – 1987), kuŗa visus vīra darbus sākotnēji novēlēja Klīvlāndes ev. luteriskajai latviešu draudzei ar nosacījumu, ka R. V. Vītola gleznu izstādišanai ierīkos galeriju; gleznu galeriju atklāja 1989. gadā. Pēc Latvijas valsts neatkarības atgūšanas Klīvlāndes ev. lut. latviešu draudze meklēja turpmāko gleznu eksponēšanas vietu. Respektējot faktu, ka mākslinieks Vītols dzimis kādreizējā Valmieras apriņķī, tika izraudzīts Valmieras novadpētniecības mūzejs. Toreizējās Valsts pieminekļu aizsardzības inspektors Jānis Kalnačs kopā ar Klīvlāndes latviešu draudzi, kuŗa glābāja un pārziņāja R. V. Vītola mantojumu, izvēlējās nosūtīšanai uz Latviju 40 akrila tehnikā gleznotas gleznas, 11 akvareļus, divus pastēļus, septiņas studijas, vienu zīmējumu un vienu skiču albumu, 61 dažāda izmēra skici. Darbi aptvēra laika periodu no 1950. gada līdz 1979. gadam.

1995. gadā, pateicoties O. Vītoļas atstātajiem finanču līdzekļiem, pabeidza Vecās aptiekas restaurāciju un tās telpās

izvietoja R. V. Vītola darbu pastāvīgo ekspozīciju. Vairāku gadu garumā to aplūkoja tūkstošiem valmieriešu un pilsētas viesu. Gleznas tikušas eksponētas Alūksnes novadpētniecības muzejā, Gulbenes novadpētniecības un mākslas muzejā, Naukšēnu pagasta kultūras namā, Smiltēnē, Rūjienas Izstāžu zālē, Mazsalacā, Mūrmuižā, Bērzainē un pavisam nesen – arī vietā, kur viņš dzīvojis bērnībā, Sēļos (2017.)

Minēšu vēl dažus no trimdas dāvinājumiem: novadnieka, Kauguru pagastā dzimušā trimdas gleznotāja Arvīda Drones (ASV, 1918 – 2007) 13 gleznas un zīmējumi. Vērtīgs papildinājums – priekšmeti un uzziņas materiāli par miertiesnesi Ādolfu Svenni (1903 – 1984). Tie, pirms nonāca Valmierā, rūpīgi glabāti Daugavas Vanagu Toronto nodaļas muzejā. 1993.gadā talāru, ķēdi, tiesneša cepuri, zīmogus, Valmieras Tiesas nama fotografijas un simbolisko atslēgu (11 vienības) atveda un dāvināja Daugavas Vanagu muzeja vadītājs Andrejs Brumelis. Ne mazāk saistošas ir ērģelnieka, vijolnieka un komponista Helmera Pava-sara (Apvienotā Karaliste, 1903 – 1998) rakstītās vēstules (40 vienības), kuŗas muzejam dāvināja Valmieras bērnu mūzikas skolas pedagoģe Daina Priede, bet dzejnieka Edvarda Tūtera (ASV, 1893 – 1984) foto un iespieddarbus, autora sarakstītos dzeju krājumus, izdotus trimdā, Valmieras muzejam (12 vienības) 1993. gadā dāvināja valmierietis Kārlis Bukums.

Valmieras muzeja vārdā saku paldies tautietei Dairai Skriblis no ASV! Viņas dāvātajam Valmieras novada tautastērpam ir īpašs stāsts: darināts uz 1958.gada latviešu trimdas dziesmu svētkiem pēc oriģinālā tautastērpa parauga. Zināms arī tautastērpa darinātājas vārds – Auguste Belte Kanadā. D. Skriblis dāvinājusi arī daļu no sava tēva, trimdas diriģenta Arnolda Kalnāja (1906 – 1975) bibliotēkas (60 vienības).

Līdz šim no dažādām personām saņemts ap 200 dāvinājumu vienību: sadzīves tekstilijas, priekšmeti, dokumenti, fotografijas.

Valmieras mūzejs joprojām ir ieinteresēts trimdas mākslas kolekcijas papildināšanā un trimdas mākslas popularizēšanā Latvijā. Būsim pateicīgi par jauniem dāvinājumiem: priekšmetiem, fotogrāfijām, tekstilijām vai mākslas darbiem, taču tiem jābūt saistītiem ar Valmieru vai Valmieras apriņķi, ar šeit agrāk dzimušiem vai dzīvojušiem, strādājušiem cilvēkiem vai viņu turpmāko darbību trimdā.

RĪGAS VĒSTURES UN KUĢNIECĪBAS MŪZEJS

Rīgas vēstures un kuģniecības mūzeja filiāle

ir Latvijas Fotogrāfijas mūzejs

Adrese: Palasta iela 4, Rīga, LV- 1050

Agita Ancupāne, Rīgas vēstures un kuģniecības mūzeja
galvenā krājuma glabātāja

E-pasts: agita.ancupane@rigamuz.lv

Tālrunis: 67 356 676

Mājaslapa: www.rigamuz.lv

Rīgas vēstures un kuģniecības mūzeja krājumā ir vairāk nekā 3000 trimdas latviešu saglabāto un radīto kultūras, vēstures un mākslas vērtību. Mūzejs jau 1990. gadu sākumā saņēma vērtīgas kultūrvēsturiskās liecības, ko trimdas latvieši bija saglabājuši svešumā. Starp tiem ir biju-šo rīdzinieku – dejojājas Vijas Vētras, modes mākslinieces Hermīnes Spainis – Balodis, ceļotāja Aleksandra Laimes un sudrabkaļa Jāņa Ridusa memoriālie priekšmeti, gan arī vairāku latviešu fotogrāfu darbi.

Lielākā daļa trimdas saņemto arhīvu saistīta ar Latvijas kuģniecības vēsturi. Starp tiem ir daudzu latviešu tālbraucēju kapteiņu, ostas darbinieku un kuģu mehāniķu memoriālie priekšmeti un dokumenti, kas raksturo Latvijas kuģniecības vēsturi ne tikai laika posmā līdz Latvijas okupācijai, bet arī

latviešu kuģniecības darbinieku, organizāciju un uzņēmumu darbību trimdā. Ņemot vērā mūzeja ierobežotās iespējas (telpu trūkums!), tā krājumā nevar tikt uzņemti apjomīgi arhīvi, tomēr mūzejs noteikti izvērtēs un uzņems krājumā trimdā saglabātos Latvijas vēstures materiālus par laika periodu līdz 1944. gadam, kas saistīti ar Rīgas organizācijām un uzņēmumiem (piemēram, karogus, zīmogspiedņus u.tml.), kā arī dažādu sabiedrisko un kultūras darbinieku personīgās lietas (piemēram, smēķēšanas piederumus, pulksteņus, rakstāmlietas, zīmogspiedņus, balvas, grāmatas ar ierakstiem, fotogrāfijas u.c.).

Savukārt Latvijas kuģniecības vēstures pētniecībai, atspoguļošanai un saglabāšanai tiek komplektēti priekšmeti, kas memoriāli un saturiski saistās ar 1) Latvijas un latviešu cilmes jūrnieku un jūrniecības darbinieku gaitām Rietumvalstu tirdzniecības flotēs, rēderejās un citās trimdas zemju vietējās un starpvalstu struktūrās; šo darbinieku vidū – krasta dienestu, ostu un rēdereju darbinieki, kuģīpašnieki, jūrniecības vēstures pētnieki, sabiedriskie darbinieki, kā arī juristi, kuři piedalījās latviešu kuģīpašnieku un viņu mantinieku cīņās par saviem īpašumiem (vai kompensācijām par tiem), ko Otrā pasaules kara laikā pārņēma un ekspluatēja Lielbritanija un ASV; 2) starpkaŗu laika Latvijas Republikas tirdzniecības flotes kuģiem (arī pēc attiecīgā kuģa latviskā nosaukuma, karoga un īpašnieka maiņas – līdz peldlīdzekļa norakstīšanai) Rietumvalstīs pēc 1939. gada.

Ar pilnu trimdas latviešu mūzejam nodoto priekšmetu sarakstu var iepazīties Latvijas Nacionālā archīva veidotajā katalogā “Pasaules latviešu dokumenti Latvijā”, kas pieejams tiešsaistē.

LATVIJAS VALSTS KINOFOTOFONODOKUMENTU ARCHĪVS

Adrese: Šmerļa iela 5, Rīga, LV-1006

Māris Melderis, dokumentu saglabāšanas nodaļas
galvenais fondu glabātājs

E-pasts: maris.melderis@arhivi.gov.lv

Tālrunis: +371 29643725

Mājaslapa: www.arhivi.gov.lv

Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu archīvs (LVKFFDA)
ir Latvijas Nacionālā archīva struktūrvienība, kas veic kinodo-

kumentu, videodokumentu, fotodokumentu un skaņas dokumentu uzkrāšanu un nodrošina to pieejamību un izmantošanu. Lai gādātu par pēc iespējas vispusīgāka Latvijas nacionālā kultūras mantojuma apkopošanu, archīvs savā krājumā uzglabā ne tikai tos dokumentus, kas dažādos laika posmos tapuši Latvijas teritorijā, bet arī tādus, kas reprezentē latviešu diasporu ārzemēs.

Pirmās trimdas latviešu organizāciju vai privātpersonu dokumentu kolekcijas archīvā nodotas pagājušā gadsimta 90. gadu beigās, un jaunu dokumentu pieņemšana glabāšanā turpinās joprojām. Šobrīd archīvā ir izveidoti 32 trimdas latviešu dokumentu fondi un 12 no tiem ir pilnībā aprakstīti. Vairums no tiem ir saistīti ar Latvijas Valsts archīva (LVA) fondiem un agrāk bijuši tā kādreizējās Personu fondu un Trimdas dokumentu nodaļas (tagad – Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļa) pārziņā. Viens no lielākajiem fondiem ir 67. fonds – “Trimdas latviešu dokumentu kolekcija”, kuŗa sastāvu galvenokārt veido tieši no LVA pieņemtās vairākas dažādu privātpersonu uzkrātās vai veidotās kolekcijas.

No vairāk kā 55 tūkstošiem LVKFFDA fondos iekļautajiem dokumentiem lielāko daļu veido fotodokumenti (apmēram 41 300 glabājamo vienību), skaņas dokumentu kategorijā ir apmēram 12 300 glabājamo vienību, savukārt kinodokumentu un videodokumentu skaits pārsniedz 1600 glabājamo vienību. Vairums šo dokumentu chronoloģiski aptver to laika periodu, kad Latvija bija okupācijas varā, taču archīva krājumā ir atrodami arī tādi dokumenti, kas radīti gan pirms 20. gadsimta 40. gadiem, gan arī pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas – 20. gadsimta 90. gados un 21. gadsimta sākumā.

Trimdas latviešu dokumentu kolekcijas ir arī saturiski bagātas. Daudzveidīgais materiālu klāsts apliecina to, ka svešumā esošajiem latviešiem, rūpējoties par latviskā mantojuma kopšanu, bija svarīga arī tā dokumentēšana. Dažādos informācijas nesējos ir fiksēti sabiedriskās dzīves, sporta, kultūras notikumi, piemēram, ģimeņu pasākumi, teātra izrādes, pašdarbības koncerti, svētku sarīkojumi; īpaša uzmanība tikusi pievērsta dažādos gados un dažādās valstīs rīkotajiem trimdas latviešu dziesmu un deju svētkiem. Tāpat ir pieejami arī trimdas latviešu veidoto radio raidījumu, interviju, referātu, literāro darbu lasījumu audioieraksti, fotoattēli un kinoamatieru filmas ar iemūžinātām sadzīves ainām no trimdas latviešu dzīves, kā arī trimdā izdotās skaņuplates ar latviešu mūzikas ierakstiem. Šo kolekciju dokumenti archīvā nonākuši no vairākām trimdas latviešu mītnes zemēm – Zviedrijas, ASV, Lielbritānijas, Vācijas, Kanādas un Austrālijas.

Vairākkārt dokumentus archīvam nodevusi Lielbritānijas Latviešu dokumentācijas centra un archīva vadītāja Inese Auziņa-Smita, kuŗa ir neatlaidīga trimdas vēsturisko dokumentālo materiālu saglabātāja jau daudzu gadu garumā. Dokumenti ir atrodami LVKFFDA fondā “Lielbritānijas latviešu dokumentācijas centra dokumentu kolekcija”. Turklāt, sadarbībai ar Inesi

Auziņu-Smitu tuvākajā nākotnē ir sagaidāms arī turpinājums – ievērojams daudzums fotogrāfiju, starp kuŗām ir gan fotopozitīvi, gan to digitālās kopijas. Atsevišķus iepriekšminētā fonda dokumentus paredzēts iekļaut arī šogad iecerētajā Latvijas Nacionālā arhīva veidotajā virtuālajā izstādē “Latvieši Lielbritānijā”.

LATVIJAS OKUPĀCIJAS MŪZEJS

Adrese: Raiņa bulvāris 7, Rīga, LV – 1050

Taiga Kokneviča, Latvijas Okupācijas mūzeja krājuma glabātāja

E-pasts: *tk@omf.lv*

Tālrunis: +371 67 229 248

Mājaslapa: *occupationmuseum.lv*

Mūzejs dibināts 1993. gadā, un kopš mūzeja darbības sākuma tajā tiek komplektēti materiāli, kas atspoguļo latviešu bēgļu gaitas Otrā pasaules kara beigu posmā, kā arī par latviešu dzīvi pārvietoto personu noietnēs Vācijā un citās mītnes zemēs.

Mūzejs kā dāvinājumus saņēmis vērtīgas kolekcijas, piemēram, Arnolda Bērziņa sastādīto kartotēku par Vācijas koncen-

trācības no metnēs bojāgājušajiem Latvijas iedzīvotājiem, daļu no Daugavas Vanagu Centrālās valdes archīva, kas atspoguļo latviešu leģionāru gaitas Otrā pasaules karā un ieslodzījumu ka-
raģūstekņu no metnēs, Ērikas Vīlipsons Lielbritānijā darināto latviešu tautastēpu kolekciju, mācītāja Juŗa Lamberta archīvu ar Zviedrijā internēto latviešu leģionāru vēstulēm un fotogrāfi-
jām, Latvijas armijas pulkveŗa Arvīda Skurbes (1888 – 1972) archīvu, Latvijas armijas pulkveŗa, Latviešu leģiona ģenerālin-
spektora stāba priekšnieka Aleksandra Plensnera (1892 – 1984) archīvu, Teodora Jaunzema fotoarchīvu no bēgļu no metnēm
Vācijā, Elmas Miniats dāvināto pārvietoto personu no metnēs Vācijā izdoto iespieddarbu kolekciju, mākslinieka Jāņa Cīruļa
(1908 – 1995) 63 gleznu ciklu “Mana Dzimtene kara liesmās”, gleznotāja Jāņa Zuntaka gleznas (1906 – 1984), Latvijas Skautu
organizācijas darbinieka Pēterŗa Vīlipa (1900 – ?) archīvu, Latvi-
jas Centrālās padomes pārstāvjŗa Valdemāra Ģintera (1899 – 1979) archīva daļu, Notighamas (Lielbritānija) latviešu draudz-
es mācītāja Bertrama Federa (1893 – 1973) ģimenes archīvu, vēsturnieka Ādolfa Šildes (1907 – 1990) fotokolekciju par lat-
viešu bēgļu pretpadomju demonstrācijām ārzemēs, Indianapol-
les latviešu draudzes (ASV) mācītāja Pēterŗa Nesaulas (1907 – 1996) fotokolekciju un amata piederumus, kas lietoti bēgļu
no metnēs.

Mūzejs turpina vākt oriģinālus materiālus – priekšmetus, fotografijas, dokumentus, atmiņas, kas atspoguļo bēgļu gaitas, dzīvi pārvietoto personu no metnēs Vācijā, latviskās identitātes saglabāšanu, trimdinieku iesaistīšanos politiskajā cīņā par Lat-
vijas neatkarības atgūšanu; priekšmetus, vēstules un fotografijas, kas saņemtŗas no radiniekiem Latvijas PSR vai no metinājumŗa
vietām PSRS.

VALKAS NOVADPĒTNIECĪBAS MŪZEJS

Adrese: Rīgas iela 64, Valka, Valkas novads LV- 4701

Aija Priedīte, mūzeja galvenā krājuma glabātāja

E-pasts: aija.priedite@valka.lv

Tālrunis: +371 26275605

Mājaslapa: muzejs.valka.lv

Muzeja ēka, bijušais Jāņa Cimzes skolotāju seminārs

Valkas novadpētniecības mūzejā glabājas sekojoši trimdas arhivāliju dāvinājumi: no 2004. līdz 2012. gadam Valdis un Lalita Muižnieki (ASV) mūzejam uzdāvināja 513 arhivālijas par novadnieku mākslinieku Sildegu ģimeni. Dāvinājumā ietilpst: gleznotāja, mākslas zinātnieka Arnolda Sildega (1915 – 2003) materiāli par viņa radošo darbību, tai skaitā gleznas, dekorāciju mets, kā arī dokumenti, fotogrāfijas, studentu korporācijas “Dzintarzemē” nozīmīte, cepure, lente; koka tēlnieka Antona Aleksandra Sildega (1904 – 1988) kokgriezumu skices un dokumenti: Valkas vidusskolas beigšanas apliecība, Latvijas un ASV pasēs un citi materiāli.

Saņemtie materiāli rosināja 2005. gadā mūzejā iekārtot Arnolda Sildega literātūras krātuvi ar 597 grāmatām no viņa bibliotēkas.

2004. gadā Ināra Sīmane (ASV) mūzejam uzdāvināja gleznotāja Vitauta Vito Sīmaņa (1928. g. Valkas apr. Blomes pag. – 2003.g. ASV) gleznu, bet Indulis Lie-piņš (ASV) nodeva mūzejam 144 dokumentus (fotografijas, atmiņas, dokumenti, preses izdevumi un citi materiāli) par Liepiņu dzimtas dzīvi Valkas apriņķa Vijciemā.

Amerikas tautiete Daina Krastiņa uzdāvināja 172 archivālijas par Krastiņu ģimeni (pirms trimdas ģimene dzīvoja Rīgā). Dāvinājumā ietilpst gan no Latvijas līdzsaņemtie, gan trimdā iegūtie un lietotie dokumenti, grāmatas, tēva Jāņa Viļa Krastiņa darinātās rotaslietas, kā arī Latvijas, Krievijas, Vācijas un citu valstu sudraba monētas.

2019. gadā Maija Razumovska (Latvija) mūzejam uzdāvināja deviņas archivālijas par savu tēvu Arvīdu Fēlikšu Latsonu (1897.g. Valkas apr. Omuļu pag. – 1945.g. Vācija, Fišbachas bēgļu nometne) 4. Valmieras kājnieku pulka dižkareivi, Latvijas Neatkarības kara dalībnieku, Omuļu pagasta vecāko no 1941. līdz 1944. gada septembrim. Dāvinājumā nozīmīgākās ir divas Arvīda Fēlikša Latsona Vācijā, Fišbachas bēgļu nometnē 1945. gadā rakstītās dienasgrāmatas. Jāpiebilst, ka Maija Razumovska visu laiku ir dzīvojusi Latvijā. Pēc Arvīda Fēlikša Latsona nāves viņa personīgās lietas glabāja brālis Osvalds Vācijā, pēc tam ASV, uz Latviju tās atveda aizv. gs. 70. gados.

Valkas novadpētniecības mūzejs pieņem archivālijas, kas saistītas ar Valkas novadu (robežās pēc 2009. gada teritoriālās reformas) un novadniekiem.

**LATVIJAS NACIONĀLĀS BIBLIOTĒKAS
ALEKSEJA APĪŅA RETO GRĀMATU UN ROKRAKSTU
LASĪTAVAS KRĀJUMĀ**

Adrese: Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423, Latvija
Mārtiņš Mintauris, LNB Alekseja Apīņa Reto grāmatu
un rokrakstu lasītavas vadītājs

E-pasts: retumi@lnb.lv

Tālrunis: +371 67716025

Mājaslapa: www.lnb.lv

Alekseja Apīņa Reto grāmatu un rokrakstu lasītava Latvijas Nacionālā bibliotēkā

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) A. Apīņa Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas krājuma rokrakstu daļā glabājas aptuveni 1300 inventāra vienības – dažādas 20. gadsimta otrās puses latviešu trimdas izcelsmes archivālijas: sarakstes materiāli, personiskie dokumenti, dienasgrāmatas, materiāli par trimdas politisko un sabiedrisko organizāciju un latviešu uzņēmēju darbu. Šie materiāli atrodas 29 personālajos rokrakstu fondos, kā arī kā citos tematiskajos rokrakstu fondos. Pie šāda veida materiāliem pieder, piemēram, rakstnieku Valentines

Lasmanes, Jāņa Klīdzēja un Jāņa Jaunsudrabiņa sarakste ar tautiešiem trimdā, kā arī Dzintara Soduma sastādītie komentāri un liecības par Džeimsa Džoisa darba “Uliss” tulkošanu un izdošanu.

Trimdas politisko darbību raksturo Brūno Kalniņa biografijas materiāli un dokumenti par LSDSP darbību Zviedrijā 1950. – 1990. gados. Ar latviešu literātu un politiķu darbu trimdā saistītie materiāli atrodami arī LNB Retumu krājumā izveidotajā sociāldemokrātu valstsvīra Fēliksa Cielēna rokrakstu fondā (šifrs RXA397) un literātūrzinātnieka Rolfa Ekmaņa fondā (šifrs RXA357), kur ietilpst arī dokumenti par radiostacijas “Radio Brīvā Eiropa” latviešu redakcijas darbu. Materiāli par koŗa un biedrības “Dziesmuvara” darbību trimdā iekļauti rakstnieces Melānijas Vanagas fondā (šifrs RXA295, vienības nr. 72 – 74). 1999. un 2000. gadā LNB saņēma Latviešu bēgļu nometņu dokumentāro materiālu kolekciju par 1945.–1949. gadu (šifrs RXA353).

Trimdas izcelsmes archivālijas LNB saņēmusi kā privātpersonu vai trimdas organizāciju dāvinājumus jau kopš 1991. gada, un vairāki rokrakstu fondi joprojām tiek papildināti, piemēram, architekta Gunāra Birkerta fonds, kā arī tiek saņemti jauni dāvinājumi. 2001. gadā LNB saņēma no Daugavas Vanagu fonda izveidotās Latviešu kultūras vērtību krātuves “Straumēni” Lielbritānijā prāvesta Ringolda Muŗika 16. – 19. gs. attēlizdevumu un karŗu kolekciju, kas tika iekļauta Retumu krājuma tematiskajos fondos.

No bagātīgā trimdas izcelsmes archivāliju klāsta var atzīmēt apjomīgākos personālos fondus: grāmatizdevēja Miŗeŗa Goppera fondu (šifrs RXA393, fonds satur 409 inventāra vienības), politiķa Œaņa Unāma fondu (šifrs RXA366, 289 vienības), teologa un vēsturnieka Haralda Biezā fondu (šifrs RXA263, 881 vienība; 2020. gadā tika pabeigta fonda materiālu apstrāde un

ievietošana krātuvē), bibliotēku darbinieka Ādolfa Sprūdža fondu (šifrs RXA378, 134 vienības) un rakstnieka Gunara Janovska fondu (šifrs RXA440, 108 vienības), kas ietver apjomīgu saraksti ar trimdas latviešu kultūras darbiniekiem.

Ārpus fondiem šobrīd atrodas 2019. – 2020. gadā dāvinājumā saņemtie dzejnieces Veltas Sniķeres personiskās sarakstes materiāli un dokumenti (kollekcijas veidošana turpinās). 2020. gadā LNB Retumu krājumā sāka veidoties t.s. hibrīdfondi, kuŗos ietilpst gan papīra dokumenti un attēli (zīmējumi, fotogrāfijas u.c.), gan digitāli radītās archivālijas. Šai katēgorijai pieder divi jaunākie archivāliju dāvinājumi, kas tika saņemti 2020. gada nogalē: tie ir LU mecenāta Gunta Bērziņa dāvinātie materiāli, kas apkopoti Gunta un Laimas Bērziņu fondā, un filologa Kārļa Draviņa fondā apkopotie materiāli par viņa dzīvi un darbu.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājuma komplektēšanas mērķis ir izveidot universāla satura iespējami pilnīgu Latvijas un latviešu dokumentārā mantojuma krājumu tā saglabāšanai un izmantošanai pētniecībā. Krājuma mērķauditorija galvenokārt ir zinātnieki, akadēmiskā sabiedrība, studenti, mūzeju un archīvu speciālisti, novadpētnieki, kā arī ikviena persona, kuŗas intereses saistās ar Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma izzināšanu.

Krājuma rokrakstu daļā tiek komplektēti ar Latvijas teritoriju un sevišķi ar latviešu kultūru saistītas kultūrvēsturiski nozīmīgas archivālijas (arī digitāli veidoti teksti un attēli), organizācijuvai personu radītie materiāli, kam ir nacionāla mēroga nozīme.

LNB rokrakstu krājuma saturs ir universāls, vērsts uz Latvijas kultūrtelpas izpētes avotu vākšanu un glabāšanu.

Izplatītākie archivāliju veidi LNB Retumu krājumā

1. Dažādu nozaru darbu nepublicēti manuskripti, publicētu darbu manuskripti. 2. Rokraksta grāmatas, to noraksti. 3. Daļrades materiāli (piezīmes, izraksti, melnraksti). 4. Sarakstes materiāli. 5. Biografiski materiāli (personiski, darbību apliecinājoši), dokumenti. 6. Fotografijas un citi vizuālie materiāli. 7. Audio-materiāli. 8. Apbalvojumi un piemiņas lietas. 9. Digitāli radīti, satura un kultūrvēsturiskās vērtības ziņā krājuma profilam atbilstīgi personālarchīvu un institūciju izcelsmes materiāli.

LATVIJAS NACIONĀLAIS ARCHĪVS

Adrese: Šķūņu ielā 11, Rīgā, LV-1050, Latvija

Inese Kalniņa, LNA LVA Personu fondu un

ārvalstu dokumentu nodaļas vadītāja

E-pasts: LNA@arhivi.gov.lv

Tālrunis: +37120043706

Mājaslapa: www.arhivi.gov.lv

LATVIJAS VALSTS ARCHĪVS

Adrese: Bezdeliņu iela 1A, Rīga, LV-1048,

E-pasts: inese.kalnina@arhivi.gov.lv

Tālrunis: +37127008741

Latvijas Nacionālais archīvs uzkrāj, izvērtē, sakārto un glabā latviešu personu un organizāciju dokumentus no ASV, Kanadas, Austrālijas, Lielbritānijas, Vācijas, Zviedrijas, Dānijas u.c. valstīm. Patstāvīgā glabāšanā ir ne tikai papīra dokumenti, bet arī fotografijas, audio, video un arī elektroniskie dokumenti. Personu, ģimenes un dzimtas vēsturiskais mantojums veidojas no kultūras, mākslas, zinātnes, izglītības, sabiedrisko un politisko darbinieku dokumentiem: biografiskie, radošā un sabiedriskā darba

Latvijas Valsts vēstures archīva nams

dokumenti, dienasgrāmatas, piezīmes, pieraksti, raksti, manuskripti, recenzijas, referāti, publikācijas, sarakste, ģimenes fotoalbumi ar fotografijām u.c. Latviešu sabiedrisko, profesionālo, reliģisko un kultūras organizāciju vēsturiskais mantojums veidojas no dokumentiem par organizāciju darbību: statūti, protokoli, lēmumi, ziņojumi, darbības un gada pārskati, pasākumu programmas, apkārtraksti, informācijas biļeteni, sarakste u.c.

Dokumentu archīviskās vērtības noteikšana ir sarežģīts uzdevums, ko vislabāk ir uzticēt profesionāļiem. Daži kritēriji, pēc kuriem nosaka dokumentu archīvisko vērtību, ir: dokumenta vēsturiski informatīvā vērtība dažādu notikumu, parādību, personu un objektu atspoguļojumā (sabiedriskais nozīmīgums, aktuālitate, unikālitate vai retums) vai dokumenta autora nozīmīgums. Organizāciju archīvu gadījumā liela vērtība ir dokumentiem, kas dokumentē un ilustrē organizācijas darbības mērķus un aktivitātes laika griezumā.

Vai jūsu mājās, pagrabā, bēniņos, garāžā vai kādā citā vietā glabājas dažādi dokumenti no jūsu personīgās vai sabiedriskās darbības, vai kādas organizācijas dzīves un jūsu domājat, kā ar tiem rīkoties tālāk? Pirms tos izmetiet, atcerieties, ka personiskie un organizāciju archīvi ir nozīmīgs izziņas avots ne tikai par konkrētas personas dzīvi vai organizācijas darbu, bet arī vērtīgs pētniecības materiāls par vēsturisku laika posmu, kopienu un notikumu, kā arī par tautas vēsturi kopumā.

TALSU NOVADA MŪZEJS

Adrese: Kārļa Milenbaha iela 19, Talsi, LV-3201

Guna Millersone, Talsu novada mūzeja galvenā speciāliste
mākslas jautājumos

E-pasts: guna.millersone@talsi.lv

Tālrunis: +371 29412573

Mājaslapa: www.talsumuzejs.lv

Talsu novada mūzeja krājumā nav daudz dokumentu un citu materiālu, kuri būtu ienākuši tieši no pasaules latviešu diasporas. Izņēmums ir pietiekami lielais priekšmetu skaits – ap 110 vienību –, kurus Talsu novada mūzejam nodevusi bij. Talsu Valsts vidusskolas direktora, vēlāk Minsteres ģimnazijas Vācijā

direktora Anša Dreimaņa (1882 – 1968) ģimene (dēls Manzars Garabalts Dreimanis un meita Agrīta Dreimane). Tās ir personīgās mantas (portfelis, lāde, šķiltavas, dzīvokļa durvju plāksnīte, sienas pulkstenis, skautu formastērps, bēgļu mugursoma u. tml.), fotografijas, albumi, piezīmju bloknoti un dažādi dokumenti (skolas liecības, pārtikas kartītes, ielūgumi, dažādas apliecības – dzimšanas, kristīšanas, augstskolu atzīmju grāmatiņas, īpašuma dokumenti), greznuma telegrammas, adresu vāki.

Talsu muzeja mākslas krājumā ir mākslinieku-novadnieku-trimdinieku darbu kolekcija; laika gaitā veidotas un vāktas šo mākslinieku lietas, tās ir iekļautas muzeja zinātniskajā arhīvā. Šie mākslinieki ir:

- 1) Pēteris Ciemītis (1959, Austrālija), muzeja krājumā ir 6 tušas zīmējumi
- 2) Jānis Induss (1907 – 1996, Zviedrija), muzeja krājumā ir 8 eļļas gleznas
- 3) Marija Induss-Muceniece (1904 – 1974, Zviedrija), muzeja krājumā ir 8 grafikas darbi

4) Jūlijs Matisons (1898-1978, ASV), mūzeja krājumā ir 2 eļļas gleznas

5) Margarita Klēbaha-Stīpnieks (1910-2010, Austrālija), mūzeja krājumā ir 10 gleznas.

Visvairāk materiālu zinātniskā archīva mākslinieku lietās ir par māksliniekiem Mariju Induss-Mucenieci un Jāni Indusu, jo 1996. gadā man bija iespēja apmeklēt abu mākslinieku dzīvesvietu Zviedrijā, Upsalā, iepazīties ar viņu ģimeni un savākt dažādas liecības par mākslinieku dzīvi un radošo darbu. Vismazāk ziņu ir par Talsos dzimušo gleznotāju Jūliju Matisonu, interesantu mākslinieku, kurš vēl arvien tā īsti Latvijā nav zināms, atšķirībā no citiem Talsu novada māksliniekiem, kuŗu darbu izstādes Latvijā tiek sarīkotas ik pa laikam, arī Rīgā un Talsos.

Vēl Talsu mūzeja mākslas krājumā ir arī atsevišķi citu latviešu trimdas mākslinieku darbi – L. Liberta, J. Tīdemaņa, J. Munča, K. Neiļa, S. Šegelmanā, V. Krūmiņa, F. Miļta, V. Aistarta, O. Skušķa, E. Ābeles gleznas un grafikas. 2014. gadā mūzeja krājumā ienāca Pertas mākslinieku 2013. gada izstādes Latvijā (Talsos un Madonā) visi darbi (kopskaitā 56 vienības).

LATVIJAS ARCHITEKTŪRAS MŪZEJS

Adrese: Mazā Pils iela 19, Rīga, LV-1050, Latvija,

Ināra Appena, galvenā krājuma glabātāja

E-pasts: *inara.appena@mantojums.lv*

Tālrunis: tālrunis: +37167220779

Mājaslapa: *www.archmuseum.lv*

Latvijas Architektūras mūzejs ir akreditēts valsts mūzejs, dibināts 1994. gadā un ir Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes struktūrdaļa.

Latvijas Architektūras mūzeja krājums atspoguļo arhitektūras attīstību Latvijā. Mūzejs ir vienīgais Latvijā, kas apzina ar Latviju saistītu profesionālo arhitektu veikumu un veido krājumu, kurš atspoguļo gan jaunāko un svarīgāko arhitektūras procesu norises, gan vēsturiski nozīmīgu ēku, kompleksu, pieminekļu un pilsēt būvniecības ansambļu tapšanu, akcentējot personības lomu radošajā procesā.

Laika robežas tiek noteiktas no latviešu arhitektu profesionālās izglītības pirmsākumiem 19. gs. otrajā pusē līdz mūsdienām. Atsevišķos gadījumos – atrodies unikāliem materiāliem, kas skar ar Latviju saistīto arhitektu darbību – hronoloģiskie un teritoriālie ietvari var tikt paplašināti.

Latvijas arhitektūras mūzeja krājums tiek papildināts ar Latvijas un ar Latviju saistīto arhitektu darbu oriģināliem: arhitektoniskiem projektiem, skicēm, zīmējumiem, rasējumiem, kolāžām, t. sk. ēku vai pieminekļu ģenerālpļāniem, aksonometrijām, eksplikācijām, pļāniem, griezumiem, fasādēm, bet no-

zīmīgu objektu gadījumā arī ar projektu gaismas kopijām un fotokopijām, arhitektūras objektu un pilsētvides fotografijām un objektu tehniskajiem projektiem; vides objektu, interjera un industriālā dizaina projektiem; pilsētplānošanas materiāliem: oriģināli izstrādātiem pilsētu, to daļu vai apdzīvotu vietu plāniem; arhitektūras izstāžu, izglītojošu pasākumu, arhitektūras reklāmas plakātiem; nozīmīgu vides objektu, ēku un pieminekļu maketiem.

Mūzejā ir arī zinātniskais archīvs, kuŗa veidošanas mērķis ir pamatkrājuma informātīva papildināšana.

Archīvu veido: dokumenti (personu apliecinoši dokumenti, sabiedrisko un profesionālo organizāciju biedru kartes, diplomu, goda raksti); rokraksti (arhitektu atmiņas, vēstules, apcerējumi un pētījumi, manuskripti, projektu arhitektūras daļas paskaidrojuma raksti); iespieddarbi (preses izdevumi Latvijā un ārzemēs, atklātnes, prospekti, bukleti); fotografijas (arhitektu portreti, grupu fotografijas, arhitektūras objektu, pilsētvides fotografijas).

Mūzejs ar lielu prieku un pateicību saņem dāvinājumus no citām zemēm. Esam saņēmuši apjomīgu arhitekta un mākslinieka Eižena Janiša (ASV, 1911 – 2004) dokumentu un fotogrāfiju archīvu, arhitekta Paula Dermaņa (ASV, 1932) sarakstītās piezīmes par arhitektūru. Savukārt no Valda Krādziņa (Austrija) esam saņēmuši arhitekta Makša Krādziņa (1900 – 1964) izglītības un citu svarīgu dokumentu kopijas no 20. gs. 20. – 50. gadiem. Arhitekts Sigurds Grava (ASV) 2011. gadā mūzejam uzdāvināja apjomīgu Liepājas pastkaršu kolekciju no 20. gs. sākuma līdz mūsdienām. Kā pēdējo dāvinājumu varētu minēt 2019. gadā saņemtos arhitektes Māras Ņūsomes-Sātiņas (Austrija) Botāniskā dārza projekta oriģinālos zīmējumus, kas 1962. gadā iesniegti Romas stipendijas konkursam un tur iegūta galvenā balva.

KULDĪGAS NOVADA MŪZEJS

Adrese: Pils iela 5, Kuldīga, LV-3301.

Indra Orehova, Kuldīgas novada mūzeja krājuma glabātāja

E-pasts: indra.orehova@kuldiga.lv

Tālrunis: +37129615567

Mājaslapa: www.kuldigasmuzejs.lv

Kuldīgas novada mūzeja krājumā glabājas kā atsevišķi materiāli/priekšmeti, tā arī lielākas archivārijas par trimdā dzīvojošajiem tautiešiem, novadniekiem. Tās dāvinājuši paši trimdā dzīvojošie tautieši, kā arī nosūtīti caur radiniekiem, draugiem, paziņām. Arī pētot savu ciltskoku, radinieki meklē materiālus Kuldīgas mūzejā un dalās ar saviem materiāliem. Pirmie materiāli/priekšmeti no trimdā dzīvojošajiem tautiešiem mūzeja krājumā ienākuši 90. gadu sākumā. Tās ir novadnieku izdotās grāmatas (A. Ā. Brumanis, E. Freimanis).

Muzeja krājumā ir dāvināti atsevišķi materiāli (piemēram, sega un tautastērps no V. Stangas; glezna, oleografija un "Latvju raksti" no S. Zariņas, A. Graudiņas keramikas vāze un bļoda). Tajā pašā laikā ir arī lielāks materiālu kopums (piemēram, par A. Ā. Brumani, O. Sakārni, A. Zelmeni, A. Rozenbachu, K. Grūbi, E. Freimani, Baiba Cīrule par Groskaufmaņu dzimtu.) Lielāku mākslas darbu – grafikas darbu un to reprodukcijas mūzejam dāvinājis Arturs Langmanis. Diemžēl daudzi materiāli ir kserokopēti. Fotografijas tomēr vajadzētu izgatavot kā fotokopijas vai sagatavot digitālā veidā.

Archivāriju pieņemšana Kuldīgas novada mūzejā

Kuldīgas novada mūzeja misija ir nemateriālā un materiālā cilvēces un vides mantojuma, kas raksturo Kuldīgas novadu no vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām uzkrāšana, saglabāšana, pētīšana, populārizēšana un eksponēšana.

Vācot, sagatavojot un sūtot dāvinājumu Kuldīgas novada mūzejam, jāņem vērā personas atbilstība teritoriālajam plānojumam (vai persona ir dzimusi, augusi, strādājusi Kuldīgas novadā; pēc teritoriālās reformas Kuldīgas novadam tiks pievienots Skrundas novads, iespējams arī Alsungas novads un tas atbildīs bijušajam Kuldīgas rajonam. Bijušais Kuldīgas apriņķis neatbilst Kuldīgas rajona teritorijai!).

Mūzejs krājumā uzņem dažāda veida materiālus/priekšmetus: fotografijas, dokumentus, iespaiddarbus, mākslas darbus, sadzīves priekšmetus, darbarīkus utt. Vēlams oriģinālus. Tie ir materiāli/priekšmeti, kas liecina par personu, viņa ģimeni un darbu. Grāmatas un mākslas darbi (autortiesību jautājums, kuŗu autors ir pats dāvinātājs vai viņa mantinieki.

Dāvinājumā jāpievieno biografisks apraksts par personu – emigrējošo novadnieku un viņa ģimeni (papildus var pievienot personas CV). Rakstniekiem, literātiem, publicistiem, māksliniekiem, ar zinātnes nozari saistītām personām būtu jāpievieno apraksts par literāro, māksliniecisko, zinātnisko darbību.

Gatavojot dāvinājumu Kuldīgas novada mūzejam, ieteicams vispirms sazināties ar mūzeju, izteikt savu vēlmi, īsi aprakstīt dāvinājuma saturu, pievienot kādas fotografijas. Savstarpējā sarakste palīdzēs vienoties par dāvinājuma saturu un nozīmīgumu.

